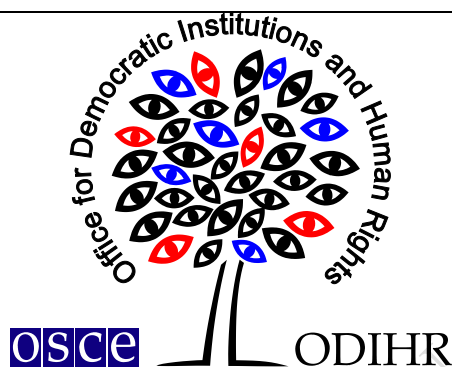

Varșovia, 9 iulie 2015

Opinia-Nr.: GEND-MDA/271/2015 [AIC]

www.legislationline.org

**OPINIE PRIVIND PROIECTUL
AMENDAMENTELOR LA CADRUL JURIDIC
PRIVIND PREVENIREA ȘI COMBATEREA
VIOLENȚEI ÎN FAMILIE
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

**în baza traducerii neoficiale în limba engleza a proiectului amendamentelor,
oferită de Misiunea OSCE în Moldova**

UNOFFICIAL TRANSLATION OF THE ENGLISH OPINION AVAILABLE AT:
http://www.legislationline.org/download/action/download/id/6112/file/271_GEND_MOL_9_July_2015_en.pdf

Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului
Ulica Miodowa 10 PL-00-251 Warsaw ph. +48 22 520 06 00 fax. +48 22 520 0605

CUPRIS

I. INTRODUCERE	3
II. CONTEXTUL ANALIZEI	3
III. REZUMAT	4
IV. ANALIZĂ ȘI RECOMANDĂRI	6
1. Standarde internaționale cu referire la prevenirea și combaterea violenței în familie	6
2. Comentarii generale	7
2.1. <i>Definiții de bază</i>	<i>7</i>
2.2. <i>Cadrul instituțional, finanțarea și coordonarea la nivel național și local</i>	<i>9</i>
3. Prevenirea	13
4. Protecție și sprijin	15
4.1. <i>Ordonanțe restrictive, de protecție și alte măsuri de protecție</i>	<i>15</i>
4.2. <i>Servicii de asistență și sprijin pentru victime</i>	<i>19</i>
4.3. <i>Șederea temporară în țară</i>	<i>19</i>
5. Investigarea, urmărirea în justiție, legislația procedural și măsurile de protective	21
5.1. <i>Răspunderea agresorului</i>	<i>21</i>
5.2. <i>Investigarea și urmărirea în justiție a actelor de violență în familie</i>	<i>22</i>
5.3. <i>Măsurile de procedură și protecție de la revictimizare</i>	<i>24</i>
5.4. <i>Cauze civile, compensații și remedii</i>	<i>25</i>
6. Comentarii finale	25

Anexă: Proiectul amendamentelor la cadrul juridic privind prevenirea și combaterea violenței în familie în Republica Moldova

I. INTRODUCERE

1. *La 30 aprilie 2015, Șeful Misiunii OSCE în Moldova a înaintat Biroului OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (în continuare "OSCE/BIDDO") o solicitare primită de la Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova, referitor la efectuarea unei analize juridice a proiectului amendamentelor la cadrul juridic privind prevenirea și combaterea violenței în familie în Republica Moldova (în continuare "proiectul amendamentelor").¹*
2. *În nota explicativă, alăturată proiectului amendamentelor, se menționează că unul din scopurile principale ale amendamentelor este armonizarea cadrului juridic național cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie la Convenția Consiliului Europei (în continuare „CoE”) cu privire la Prevenirea și Combaterea Violenței față de Femei și Violenței în Familie (în continuare „Convenția de la Istanbul”)², în vederea semnării și ratificării acestei Convenții în viitor.*
3. *La 22 mai 2015, Primul Vice-director al OSCE/BIDDO a dat curs acestei solicitări, confirmând faptul că Biroul este gata să pregătească o opinie juridică privind conformitatea acestor amendamente propuse cu angajamentele OSCE și standardelor internaționale ale drepturilor umane.*
4. *Prezenta Opinie a fost elaborată ca răspuns la solicitarea susmenționată. OSCE/BIDDO a efectuat această evaluare în cadrul mandatului său conform prevederilor Planului de acțiuni al OSCE pentru Promovarea Egalității între Femei și Bărbați, care prevede: "[...] BIDDO, în colaborare cu alte organizații internaționale și organe și instituții naționale relevante, vor asista statele participante ale OSCE în conformarea la instrumentele internaționale pentru a promova egalitatea între femei și bărbați și în efectuarea analizelor juridice pentru a asigura garanțiile legale potrivite pentru promovarea egalității de gen în conformitate cu angajamentele OSCE și ale altor actori".³*

II. CONTEXTUL ANALIZEI

5. Contextul prezentei Opinii se răsfrânge numai asupra proiectului amendamentelor prezentate spre a fi analizate. Astfel limitată, Opinia nu reprezintă o analiză deplină și cuprinzătoare a întregului cadru juridic și instituțional care guvernează prevenirea și protecția de la violența în familie și urmărirea în justiție a agresorilor în Moldova.
6. Opinia abordează subiecte cheie și pune în evidență domeniile care stârnesc îngrijorări. Întru asigurarea conciziei, Opinia se axează mai mult pe acele prevederi care necesită a fi

¹ Proiectul amendamentelor include propuneri de modificare a următoarelor acte legislative: Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie (2008), Legea cu privire la activitatea poliției și statutul polițistului (2013), Legea cu privire la ajutorul juridic garantat de stat (2007), Legea privind administrația publică locală (2007), Legea cu privire la statistica oficială (2005), Legea cu privire la regimul străinilor în Republica Moldova (2010), Legea cu privire la regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă (2012), Cod Penal (2009), Cod Contravențional (2009), Cod Procedură Penală (2003) și Cod Procedură Civilă (2003) al Republicii Moldova.

² Convenția Consiliului Europei cu privire la prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței în familie, CETS Nr. 210 (numită în continuare „Convenția de la Istanbul”), în vigoare din 1 august 2014.

³ Planul de acțiuni al OSCE pentru promovarea egalității între femei și bărbați, adoptat prin Hotărârea nr. 14/04, MC.DEC/14/04 (2004). Vezi și Hotărârea Consiliului de Miniștri ai OSCE 15/05 cu privire la prevenirea și combaterea violenței față de femei (2005) care cheamă statele participante ale OSCE ca, pe lângă altele, să adopte și să implementeze legislația care criminalizează violența bazată de gen și stabilește protecție juridică adecvată.

îmbunătățite, și nu pe aspectele pozitive din proiectul amendamentelor. Recomandările care au urmat, se bazează pe standardele și practicile internaționale în ceea ce ține de prevenirea și protecția de la violența în familie și urmărirea în justiție a agresorilor. În mod deosebit, Opinia se referă la Convenția de la Istanbul și raportul explicativ al acesteia,⁴ având în vedere pregătirea autorităților moldovene de a modifica cadrul legislativ al Moldovei în conformitate cu normele și principiile care se conțin acolo. În Opinie se mai dorește a evidenția, după necesitate, bunele practici din alte state participante ale OSCE în acest domeniu.

7. Prezenta Opinie se bazează pe o traducere neoficială în limba engleză a proiectului amendamentelor, oferită de Misiunea OSCE în Moldova, care este anexată la prezentul document. În urma traducerii, ar putea să apară erori.
8. În vederea celor expuse mai sus, OSCE/BIDDO dorește să menționeze că Opinia nu aduce atingere niciunor recomandări și comentarii scrise sau verbale referitor la această lege sau legislație aferentă a Republicii Moldova, pe care OSCE/BIDDO ar putea să le facă în viitor.

III. REZUMAT

9. De la bun început, OSCE/BIDDO salută eforturile și dorința Moldovei de a efectua o reformă cuprinzătoare a cadrului său juridic privind prevenirea și combaterea violenței în familie, protecția victimelor⁵ de abuz, precum și aducerea agresorilor în fața justiției. Este deosebit de salutar faptul că proiectul amendamentelor acoperă diferite legi, iar aceasta demonstrează intenția părților cheie interesate din Moldova de a da un răspuns de ansamblu problemei violenței în familie.
10. Proiectul amendamentelor mai conține și multe aspecte pozitive care abordează anumite recomandări ale organismelor internaționale în drepturile omului și constituie o încercare veritabilă de a alinia legislația Moldovei la Convenția de la Istanbul. În particular, prevederea nou introdusă care permite organelor poliției să emită la fața locului ordine de restricție de urgență este conformă recomandărilor internaționale și bunelor practici și urmează să asigure o protecție mai bună a victimelor violenței în familie. Mai mult decât atât, autorii proiectului și părțile interesate trebuie felicitate pentru un șir de alte amendamente, printre care în special criminalizarea încălcării ordonanțelor de protecție emise de instanțe, dorința de a exclude mecanismele alternative de soluționare a conflictelor în cazurile de violență în familie, introducerea unei noi fapte penale pentru „acte de persecutare” și a circumstanțelor agravante pentru anumite fapte penale comise împotriva unui membru al familiei, precum și a unui termen de prescripție special în cazul când victimele violenței în familie sunt copiii.
11. Totodată, în lumina celui mai recent caz la Curtea Europeană a Drepturilor Omului și rapoartelor recente de la organismele internaționale în drepturile omului, principala provocare rămâne implementarea practică a legislației relevante și asigurarea eficienței investigațiilor și urmării penale a cazurilor de violență în familie în Moldova. Un șir de prevederi ale proiectului amendamentelor ar fi putut fi redactate într-un mod mai clar, pentru a asigura implementarea lor eficientă și poate fi analizată posibilitatea unor amendamente adiționale la cadrul juridic privind prevenirea și combaterea violenței în familie în Moldova.
12. În primul rând, OSCE/BIDDO recomandă efectuarea unei analize cuprinzătoare a Codului de procedură penală pentru a asigura existența unor prevederi potrivite care ar proteja drepturile victimelor și a unor măsuri procedurale prietenoase victimelor. Mai apoi, prevederile referitoare

⁴ Raport explicativ la Convenția de la Istanbul, disponibil la <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/210.htm>.

⁵ În sensul prezentei Opinii, termenul „victimă” este folosit în înțelesul său juridic în raport cu procedurile penale și „drepturile victimei” recunoscute pe plan internațional. Aceasta nu aduce atingere altor termene cum ar fi „supraviețuitor”, care ar putea fi preferabil în alte contexte specifice.

la colaborarea multi-instituțională ar putea fi modificată în mod util, astfel încât să o facă mai eficientă. Trebuie introduse și prevederi mai detaliate în vederea asigurării instruirii inițiale și continue la aspecte care se referă la dimensiunea de gen și drepturile omului și cum să se acționeze în cazuri de violență în familie, pentru toți profesioniștii în domeniu, în special polițiști, procurori și judecători. Autorii proiectului și părțile interesate trebuie să efectueze și o analiză a impactului financiar pentru a vedea suma finanțării realist necesară pentru implementarea amendamentelor propuse și să clarifice obligațiile juridice respective ale statului și autorității locale în întreprinderea unor măsuri bugetare și administrative corespunzătoare; pe lângă aceasta, trebuie explorate mecanismele de finanțare mai regulate și sustenabile. În final, toate agențiile de justiție penală, societatea civilă și alte părți interesate trebuie consultate și informate pe deplin pe tot parcursul discuțiilor referitoare la modificarea cadrului juridic cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie în Moldova, deoarece aceasta reprezintă o oportunitate reală de a sensibiliza la subiectul violenței în familie și va ajuta, într-un final, la consolidarea încrederii și apartenenței la modificările adoptate, precum și va îmbunătăți implementarea.

13. Mai specific, și pe lângă cele susmenționate, OSCE/BIDDO oferă următoarele recomandări pentru a îmbunătăți în continuare Proiectul amendamentelor:
 - A. De a clarifica definițiile din Articolul 2 și Articolul 3 ale Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, care să prevadă că „violența în familie” poate să apară indiferent de nivelul sau forma violenței sau prejudiciilor și să clarifice noua definiție a „membrii familiei” pentru a asigura, în special, că aceasta se referă și la persoanele care ar fi putut să nu locuiască niciodată împreună; [alineatele 19 și 22]
 - B. De a specifica componentele, rolurile, responsabilitățile, funcționarea și modalitățile de intervenție a echipelor multidisciplinare; [alineatele 29-31]
 - C. De a asigura alocarea resurselor financiare adecvate pentru prevenirea și combaterea violenței în familie prin efectuarea unei evaluări cuprinzătoare a impactului financiar al Proiectului amendamentelor, de a include prevederi referitoare la obligația clară a tuturor entităților centrale și locale de a aloca fonduri dedicate în bugetele lor anuale și de a stabili un mecanism de finanțare mai regulat și sustenabil; [alineatele 24-28 și 34]
 - D. De a revedea și adapta, după necesitate, regulile privind raportarea obligatorie a cazurilor de violență în familie cu victime adulți; [alineatele 43-44]
 - E. De a revizui și simplifica prevederea referitoare la emiterea de către instanțe a ordonanțelor de protecție; [alineatul 49] și
 - F. De a modifica definiția „violului” din Articolul 171 Cod Penal, prin înlăturarea referinței la constrângere și axarea în schimb pe întrebarea dacă acordul la actul sexual a fost dat în mod voluntar; în acest context, de a mai include prevederea precum că sarcina probei revine acuzatului, care trebuie să demonstreze că victima și-a dat „liber acordul”. [alineatele 59-60]

În textul Opiniei se mai găsesc recomandări adiționale evidențiate cu caractere aldine.

IV. ANALIZĂ ȘI RECOMANDĂRI

1. Standardele internaționale privind prevenirea și combaterea violenței în familie

14. Noțiunea de obligație a Statelor de a adopta măsuri juridice și de altă natură în vederea eliminării violenței față de femei a devenit, pe parcursul ultimilor douăzeci de ani, din ce în ce mai prevalentă, atât la nivel național cât și internațional. În timp ce Convenția ONU asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei (numită în continuare „CEDAW”)⁶ nu menționează direct violența față de femei, Articolul 2 al acesteia prevede că „Statele părți condamnă discriminarea față de femei sub toate formele sale”, și obligă Statele să elimine, prin toate măsurile potrivite, astfel de discriminare. Comitetul ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei a clarificat că violența bazată pe gen constituie discriminare în sensul Articolului 1 al CEDAW.⁷ În 1993, Adunarea Generală a ONU a mai emis Declarația privind eliminarea violenței față de femei,⁸ în care a afirmat în mod explicit că violența față de femei constituie o încălcare a drepturilor umane ale femeilor și a îndemnat Statele „să depună toate eforturile pentru a preveni, investiga și pedepsi, în conformitate cu prevederile legislației naționale, actele de violență față de femei, fie că acestea sunt săvârșite de Stat sau persoane fizice”. Cât privește copiii, Convenția ONU cu privire la Drepturile Copiilor (numită în continuare „CDC”)⁹ cere ca măsurile legislative să protejeze copiii de toate formele de violență fizică și psihologică, vătămări sau abuz, neglijență, rele tratamente sau exploatare.
15. La nivel European, din anii 1990, CoE și-a intensificat activitățile de combatere a tuturor formelor de violență față de femei, în special prin adoptarea de către Comitetul Miniștrilor a Recomandării (2002)5 privind protecția femeilor de violență.¹⁰ Astfel de eforturi au culminat cu intrarea în vigoare la 1 august 2014 a Convenției de la Istanbul, primul instrument obligatoriu în Europa pentru a crea un cadru juridic și de politici cuprinzător pentru a proteja femeile de acte de violență, precum și de a preveni, urmări în justiție și elimina toate formele de violență față de femei și violența în familie.
16. Statele participante ale OSCE de asemenea au confirmat importanța soluționării problemei violenței față de femei prin adoptarea unui Plan de Acțiuni pentru promovarea egalității între femei și bărbați (2004), care include directive de a elabora activități pentru prevenirea tuturor formelor de violență bazată pe gen.¹¹ Mai exact, Hotărârea Consiliului de Miniștri ai OSCE cu privire la prevenirea și combaterea violenței față de femei (2005) emite recomandări Statelor participante ale OSCE de a întreprinde măsuri în vederea îmbunătățirii prevenirii violenței și protecției și asistenței victimelor, precum și în vederea urmării în justiție a agresorilor, soluționând, totodată, necesitatea lor de tratament potrivit.¹²

⁶ Convenția ONU asupra Eliminării Tuto­rur Formelor de Discriminare față de Femei (numită în continuare „CEDAW”), adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 34/180 la 18 decembrie 1979. Republica Moldova a aderat la această Convenție la 28 februarie 2006.

⁷ Vezi alineatul 6 al Recomandării generale nr. 19 a Comitetului privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (1992).

⁸ Declarația ONU cu privire la eliminarea violenței față de femei, Rezoluția Adunării Generale nr.48/104, A/48/49 (1993), disponibilă pe <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>.

⁹ Convenția ONU cu privire la Drepturile Copiilor (numită în continuare „CDC”), adoptată prin Rezoluția Adunării Generale nr.44/25 la 20 noiembrie 1989. Republica Moldova a aderat la această Convenție la 28 februarie 2006.

¹⁰ Recomandarea CoE Rec (2002)5 a Comitetului de Miniștri ai Statelor membre ale CoE privind protecția femeilor de violență, adoptată la 30 aprilie 2002, disponibilă pe <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>.

¹¹ Hotărârea Consiliului de Miniștri ai OSCE MC DEC/14/04 cu privire la Planul de Acțiuni al OSCE din 2004 pentru promovarea egalității între femei și bărbați din 7 decembrie 2004, Capitolul 4, alineatul 44.

¹² Astfel de măsuri includ, *inter alia*, asigurarea accesului deplin, egal și oportun la justiție și remedii eficiente; asistență medicală și socială, inclusiv asistență de urgență; consiliere confidențială; și plasament. Vezi alineatul 4 al Hotărârii Consiliului de Miniștri ai OSCE MC DEC/15/05 cu privire la prevenirea și combaterea violenței față de femei (2005).

17. În baza standardelor internaționale privind prevenirea și combaterea violenței în familie care au fost menționate mai sus, în acest sens se pot distinge patru aspecte principale și anume prevenirea, protecția, urmărirea în justiție și parteneriatul/colaborarea multi-instituțională.¹³ Următoarea analiză va aborda aceste aspecte în secțiuni separate la subiectul prevenire, protecție și urmărirea în justiție, integrând aspectul de parteneriat și colaborare, după necesitate.

2. Comentarii generale

2.1. Definiții de bază

18. Amendamentul propus la Articolul 2 al Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie (numită în continuare „Legea”) introduce o definiție nouă a „violentei în familie”, care include un șir de fapte comise de un membru al familiei față de un alt membru al familiei, de natură fizică, sexuală, psihologică, spirituală și economică, ceea ce, în linii generale, se conformează cu definiția din Articolul 3 al Convenției de la Istanbul.¹⁴ La fel, este un lucru pozitiv că o astfel de definiție include nu doar fapte, dar și „amenințări” de comitere a astfel de acțiuni.
19. Cu toate acestea, definiția mai specifică că astfel de fapte vor avea ca urmare „prejudicii materiale sau morale cauzate victimei”. Aceasta pare să implice faptul că victima va trebui să prezinte dovezi ale anumitor prejudicii, fie fizice fie morale. În primul rând, în acest context trebuie de accentuat că definiția violentei în familie conform Convenției de la Istanbul nu face referire la prejudicii reale. Într-al doilea rând, merită să se facă referire la un caz recent de la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (numită în continuare „CEDO”) cu referire la Moldova, care, cu îngrijorare, menționează faptul că conform legislației în vigoare, autoritățile de stat vor întreprinde măsuri numai dacă vătămările corporale cauzate victimei sunt de un anumit grad de gravitate.¹⁵ Recomandările internaționale evidențiază faptul că autoritățile de stat trebuie să intervină în cazurile de violență în familie, indiferent de gradul sau forma de violență sau vătămare corporală.¹⁶ Prin urmare, **se recomandă de a înlătura referirea la cauzarea prejudiciilor din Articolul 2 modificat, sau de a clarifica că aceasta se va aplica nu doar în cazurile de prejudicii reale, dar și în cazurile când astfel de prejudicii ar putea fi cauzate. Sau, prevederea ar putea fi suplimentată ca să specifice clar că „violența în familie” poate avea loc indiferent de nivelul sau forma de violență sau vătămare corporală.**
20. Noul Articol 2 al Legii, în versiunea modificată, suplimentează în continuare definiția „violentei spirituale” incluzând și „impunerea aderării la credințe și practici spirituale și religioase”. În timp ce este adevărat faptul că „violența spirituală” nu este menționată ca atare în Convenția de la Istanbul și rareori apare în definiția violentei în familie în legislația națională din regiunea OSCE, aceasta este, uneori, considerată o formă de violență care este mult prea puțin recunoscută, care trebuie luată în serios.¹⁷ În general, această formă a violentei în familie poate să cadă sub incidența noțiunii de „violență psihologică”. Cu referire la specificul relației dintre

¹³ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatele 63 și 116 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

¹⁴ Articolul 3 (b) al Convenției de la Istanbul definește „violența în familie” ca „toate actele de violență fizică, sexuală, psihologică sau economică care se produc într-o familie sau unitate casnică sau între foștii sau actualii soți sau parteneri, fie că agresorul locuiește sau a locuit în aceeași casă cu victima sau nu”.

¹⁵ Vezi alineatul 47 în cauza *T.M. și C.M. împotriva Republicii Moldova*, Hotărârea CEDO din 28 ianuarie 2014 (Cererea nr.26608/11), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001_-140240# {"itemid": "001_-140240"}\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001_-140240#{).

¹⁶ Când privește exemplul, începerea urmării penale, vezi pagina 70 a Planului de Acțiuni UNODC din 2014: Plan de Implementare pentru Sistemele de Justiție Penală pentru a Preveni și Răspunde Violentei față de Femei (numit în continuare „Planul de acțiuni UNODC din 2014 cu privire la VFF”), disponibil pe http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Strengthening_Crime_Prevention_and_Criminal_Justice_Responses_to_Violence_against_Women.pdf.

¹⁷ Vezi pagina 23 a Raportului Final al Grupului de Specialiști pentru Combaterea Violentei față de Femei al Consiliului Europei (2000), disponibil pe [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/EG-S-VL\(97\)1_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/EG-S-VL(97)1_en.pdf).

părinți și copiilor lor, standardele internaționale recunosc faptul că părinții au dreptul să asigure educația religioasă și morală a copiilor lor (Articolul 18 alineatul 4 al CIDCP), însă acesta trebuie să fie consecvent cu capacitățile în evoluție ale copilului (Articolul 14 (2) al CDC ONU). Cu toate acestea, este incert faptul dacă o astfel de excepție este contemplată de Articolul 2 modificat. Mai mult, formularea relativ vagă (de exemplu „impunerea unui sistem personal de valori inacceptabil”) folosită în definiție, face loc abuzurilor, dat fiind că este posibil să fie interpretat în mod arbitrar. **Autorii propunerilor și părțile interesate trebuie să discute dacă și cum această prevedere trebuie clarificată și suplinită, în dependență de contextul și necesitățile în plan național.**

21. Este deosebit de binevenit faptul că definiția de „agresor”, conform Articolului 2 revizuit, contemplează posibilitatea de acuzare reciprocă de comiterea actelor de violență și necesită analiza unui șir de circumstanțe pentru a identifica primul „inițiator al violenței”. Aceasta urmează să evite situația de arest dublu și înaintarea acuzațiilor atât victimei cât și agresorului.¹⁸ Cu toate acestea, **este important ca să se dea pondere egală tuturor factorilor și ca raportul poliției să includă motivele care au stat la baza determinării agresorului predominant.**¹⁹ **Legea și alte legi relevante, cum ar fi Capitolul I al Titlului V al Codului de Procedură Penală cu privire la „Reținere”, trebuie suplinite în modul corespunzător.**
22. Cât privește noua definiție a „membrilor familiei” (Articolul 3 al Legii), prevederea, după cum este formulată în versiunea actuală, expune clar că traiul comun al agresorului și victimei nu este o condiție necesară, ceea ce se conformează standardelor internaționale.²⁰ Cu toate acestea, se pare că formularea prevederii rămâne să excludă anumite relații, cum ar fi relațiile între persoanele care, la acel moment, au o relație intimă, romantică sau sexuală, însă care nu locuiesc sau nici nu au locuit vreodată împreună, în timp ce Articolul 3 alineatul 2 (b) se referă numai la relațiile din trecut.²¹ De asemenea nu este clar de ce anumite relații sunt menționate doar cu referire la „locuirea separată” (de exemplu, copiii adoptivi), în timp ce acestea nu sunt menționate în prevederea referitoare la „conlocuire”; în alte cazuri, situația este contrară (de exemplu, relațiile de rudenie în linie colaterală sunt menționate doar în prevederea cu privire la „conlocuire”). Este recomandabil **ca formularea definiției să fie simplificată prin listarea tipurilor de relații, folosind cel mai larg context posibil, după cum este recomandat la nivel internațional,**²² **specificând, totodată, că indiferent de faptul dacă agresorul și victima locuiesc (sau au locuit anterior) în aceeași locuință sau nu, prin urmare cuprinzând persoane care ar fi putut să nu fi locuit împreună niciodată.**²³ **Aceleași comentarii se aplică la noul Articol 133¹ al Codului Penal, care stabilește definiția „membrii familiei”, care o oglindește pe aceea folosită în Lege.**

¹⁸ Vezi pagina 36 a Manualului UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei 2012 (numit în continuare „Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012”), disponibil pe http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2012/12/UNW_Legislation-Handbook%20pdf.pdf. Vezi și pagina 98 din Raportul Drepturilor Omului din 2012 privind Implementarea Legislației Naționale a Republicii Moldova în domeniul Violentei în Familie, de avocații pentru drepturile omului, Fundația bulgară de cercetări în subiecte de gen și Centrul de drept al femeilor, disponibil pe http://www.theadvocatesforhumanrights.org/uploads/moldova_reportupload.pdf.

¹⁹ Vezi Secțiunea privind „Stabilirea agresorului predominant” de la Centrul Virtual de Cunoștințe al UN Women pentru a Opri Violenta față de Femei și Fete, disponibilă pe <http://www.endvawnow.org/en/articles/437-determining-the-predominant-aggressor.html?next=438>.

²⁰ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 42 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

²¹ *Op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.4.2.2. (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012). Mai vezi, de exemplu, Legea organică a Spaniei privind măsurile integrate de protecție față de violența bazată pe gen (2004) care definește relațiile de familie într-un plan larg pentru a include relațiile cu soția/soțul sau fosta soție/fostul soț, relațiile nematrimoniale, relațiile non-conlocuitoare, relațiile romantice și sexuale, precum și relațiile între membrii familiei sau ai gospodăriei, cum ar fi ascendenții, descendenții, persoanele înrudite prin sânge, persoane care locuiesc împreună și persoanele minore sau cu dezabilitate aflate în tutelă sau curatelă.

²² *Op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.4.2.1 (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012).

²³ Vezi Articolul 3(b) al Convenției de la Istanbul. Mai vezi și *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.4.2.2. (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012).

23. Este binevenit faptul că Articolul 5 al Legii va fi suplinit pentru a include și „ne-discriminarea” ca unul din principiile care guvernează implementarea Legii; cu toate acestea, nu este clar din conținutul legii dacă temeuri cum ar fi „orientarea sexuală” și „identitatea de gen” sunt incluse. În timp ce contextul temeiurilor discriminatorii menționate în legislația moldovenească depășește contextul prezentei Opinii, trebuie subliniat că Convenția de la Istanbul caută să protejeze și partenerii de același sex.²⁴ Prin urmare, protecția, prevăzută de Lege, trebuie oferită indiferent de „orientarea sexuală” sau „identitatea de gen” a victimei/supraviețuitorului.²⁵

2.2. Cadrul instituțional, finanțarea și coordonarea la nivel național și local

24. Noul Articol 8 alineatul 1¹ al Legii identifică mai clar faptul că Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei este organul central responsabil de elaborarea politicilor, sensibilizarea publicului și de crearea unei linii de asistență funcțională 24 de ore pentru întreaga țară. Cu toate acestea, nu este clar **cum astfel de servicii vor fi finanțate și, în special, dacă aceasta ar trebui acoperit din bugetul unei astfel de entități. Aceasta trebuie clarificat.**
25. Când privește crearea liniei gratuite de asistență, în timp ce practicile variază substanțial de la o țară la alta, în cele mai multe state statul finanțează serviciile de sprijin pentru victimele violenței în familie femei, stabilind, totodată, prevederi referitoare la mecanisme de acreditare a unor organizații non-guvernamentale (numite în continuare „ONG-uri”) care să gestioneze astfel de servicii. În orice caz, chiar dacă anumite servicii de sprijin pentru victimele violenței sunt implementate de ONG-uri, acest fapt nu trebuie să absolve Statele de responsabilitatea lor de a proteja victimele și de a aloca finanțare adecvată, și de responsabilitatea generală față de serviciile de suport. De asemenea, după cum se menționează în alineatul 27 *infra*, e nevoie de a desfășura o evaluare financiară potrivită pentru stabilirea și gestionarea liniei gratuite de asistență activă 24 de ore.²⁶
26. Referitor la subiectul finanțării, câteva prevederi noi introduse prin Proiectul de modificări prevăd că autoritățile publice locale trebuie să-și planifice bugetele locale în modul potrivit și să ofere finanțare centrelor/serviciilor de asistență și protecție a victimelor violenței în familie și copiilor lor, precum și centrelor pentru agresori. Totodată, autoritățile locale urmează să finanțeze și alte activități care se referă la sensibilizarea și asistența victimelor (noul Articol 8 alineatul 2 (c) al Legii și proiectului modificărilor la Legea cu privire la Administrația publică locală). Versiunea actuală a Articolului 16 al Legii de asemenea soluționează problema finanțării în general, stipulând că „implementarea legii va fi finanțată din bugetul de stat, bugetele unităților teritorial-administrative în limitele fondurilor prevăzute anual și din alte surse, neinterzise prin lege”. Totuși, este puțin probabil ca o astfel de prevedere generală și vagă să garanteze finanțarea regulată și sustenabilă pentru implementarea legislației. În timp ce

²⁴ Vezi Articolul 3(b) al Convenției de la Istanbul; mai vezi și alineatul 46 al Anexei la Recomandarea Comitetului de miniștri ai CoE CM/Rec(2010)5 Statelor Membre cu privire la măsurile de combatere a discriminării bazate pe orientarea sexuală sau identitatea de gen, adoptată la 31 martie 2010, disponibilă pe <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1606669>.

²⁵ În sensul prezentei Opinii, termenul „supraviețuitor” se folosește acolo unde este cazul, în circumstanțe non-legale, cu referire la persoane care au suferit de violență, în timp ce termenul „victimă” este folosit în sensul său juridic în legătură cu proceduri penale și „drepturile victimei” recunoscute pe plan internațional.

²⁶ Vezi alineatele 136-137 al Raportului explicativ la Convenția de la Istanbul. Vezi pagina 61 al Manualului 116006 pentru buna implementare a liniilor de asistență 116006 (2012), disponibil pe http://www.apav.pt/pdf/Handbook_116006_EN.pdf, cu referire la finanțarea unui număr de linii naționale de asistență în țările UE, și cele mai bune practici și recomandări în acest sens. De exemplu în Franța, populația căreia numără aproximativ 66 de milioane de locuitori, în anul 2012 au fost alocați 910000 euro Federației Naționale Solidarite Femmes (FNSF), care întrunește 65 de asociații, pentru a asigura funcționarea unei linii telefonice fierbinți gratuite care acoperă toată țara (care, totuși, nu a funcționat timp de 24 de ore pe zi), vezi pagina 36 a Raportului anual al FNSF pentru 2012, disponibil pe <http://pimcore.francedit.galilee.fr/website/var/assets/fnsf-ra2012complet.pdf>. Vezi și exemplul Spaniei și Liniei sale de asistență funcțională 24 de ore pe zi 016 pentru cazurile de violență în bază de gen, care este finanțată cu 1,1 milioane euro (pentru anul 2012), pentru 182 de apeluri pe zi în mediu, vezi pagina 8 pe http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/exchange_of_good_practice_es/es_discussion_paper_en.pdf. Vezi, de exemplu, și Manualul de lucru la linia fierbinte SOS pentru victimele (potențialele victime) ale traficului de ființe umane: NGO ASTRA Experience (2009), disponibil pe <http://www.astra.org.rs/eng/wp-content/uploads/2008/07/ASTRA-SOS-Manual.pdf>.

mecanismele bugetare ale autorităților sunt, cel puțin, variabile, **ministerele menționate în Articolul 8 alineatul 1 al Legii trebuie să aibă obligația de a aloca fonduri dedicate pentru implementarea Legii în bugetul lor anual. Proiectul amendamentelor la Lege trebuie suplinite corespunzător.**

27. În acest sens, în cazul în care acest lucru încă nu s-a produs, este recomandabilă efectuarea unei evaluări minuțioase a impactului financiar pentru a analiza finanțarea necesară pentru a implementa toate măsurile prevăzute de Proiectul amendamentelor²⁷ și, mai general, pentru implementarea Convenției de la Istanbul.²⁸ În acest context, se reiterează faptul că cazurile de violență în familie duc la costuri destul de semnificative pentru orice stat; astfel de costuri au fost estimate să varieze de la 1,2 la 2 procente din Produsul Intern Brut al statului²⁹, ceea ce nu ia în considerare problemele de sănătate fizică, mentală, sexuală și reproductivă și sănătate maternă care sunt cauzate de violența în familie.³⁰ O evaluare financiară cuprinzătoare trebuie să includă, în afară de o linie de asistență telefonică activă 24 de ore, și o evaluare a costurilor pentru asigurarea centru de plasament/refugiului pentru fiecare 10000 de locuitori,³¹ un centru de avocați pentru femei și de consiliere pentru fiecare 50000 femei³² și un centru de criză pentru cazuri de violență pentru fiecare 200000 femei.³³ Studiile recente arată că numărul centrelor de plasament în Moldova și alte servicii de suport nu sunt suficiente și că acestea nu sunt disponibile pe tot teritoriul țării.³⁴
28. Trebuie explorate diverse modalități pentru un mecanism de finanțare sustenabil și de nădejde, în loc de a lăsa aceasta pe seama respectivelor entități de stat și autorităților publice locale, ceea ce ar putea să rezulte într-o situație când alocațiile bugetare ar putea varia semnificativ de la un an la altul sau în dependență de localitate. **Pentru a asigura un mecanism de finanțare mai regulat și mai sustenabil, ar putea fi explorate și alte surse de finanțare, cum ar fi amenzile sau activele confiscate ale persoanelor condamnate pentru săvârșirea crimelor³⁵ și alte**

²⁷ *Op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.2.2. (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012).

²⁸ *ibid.* Secțiunea 3.2.2. (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012).

²⁹ Vezi pagina 25 al documentului „Violența între partenerii intimi: costurile și implicațiile economice pentru creștere și dezvoltare” (2013) la comanda Grupului Băncii Mondiale, disponibil pe

<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Gender/Duvvury%20et%20al%202013%20Intimate%20Partner%20Violence%20Economic%20Costs%20and%20Implications%20for%20Growth%20and%20Development%20Jan%202014.pdf>. În acest document, se analizează diferite categorii de costuri (cum ar fi, costuri pentru sănătate și îngrijiri medicale, intervențiile poliției, sistemele de justiție penală și costuri legate de deținerea în penitenciare, servicii sociale, funcționarea și gestionarea centrelor de plasament și serviciilor de criză, costuri indirecte care se datorează productivității scăzute, etc.). Vezi și Centrul UN Women de Cunoștințe Virtuale pentru a pune Capăt Violentei față de Femei și Fete

(<http://www.endvawnow.org/en/articles/301--consequences-and-costs-.html>) și Analiza CoE a Studiilor cu privire la Costurile Violentei față de Femei și Violența în Familie (26 octombrie 2012), disponibil pe [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/Background%20info/Overview%20of%20studies%20on%20the%20costs%20of%20violence%20against%20women%20and%20domestic%20violence%20INTERNET%20VERSION.pdf)

[violence/Background%20info/Overview%20of%20studies%20on%20the%20costs%20of%20violence%20against%20women%20and%20domestic%20violence%20INTERNET%20VERSION.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/Background%20info/Overview%20of%20studies%20on%20the%20costs%20of%20violence%20against%20women%20and%20domestic%20violence%20INTERNET%20VERSION.pdf).

³⁰ Disponibil de pe <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/index.html>.

³¹ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 135 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul). Centrele de plasament trebuie să ofere cazare sigură în situații de urgență, consiliere calificată și asistență în găsirea unui loc de trai pe termen lung.

³² *Op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.6.1. (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violentei față de Femei din 2012). Astfel de centre trebuie să ofere sprijin pro-activ și intervenții de criză pentru reclamantii/supraviețuitori și servicii specializate pentru grupuri concrete de femei.

³³ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 142 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

³⁴ Vezi pagina 68 a Studiului analitic al rezultatelor celei de-a patra runde de monitorizare a implementării recomandării Rec(2002)5 cu privire la protecția femeilor de violență în statele membre ale Consiliului European al Comisiei pentru egalitatea între femei și bărbați (GEC) al Consiliului European, martie 2014, disponibil pe <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/Docs/Analytical%20Study%20ENG.pdf>.

³⁵ Vezi exemplul Canadei, care a finanțat anumite activități de dezvoltare a capacităților folosind venituri din confiscări civile (<http://endvawnow.org/en/articles/852-funding-implementation.html?next=136>); mai vezi și pagina 47 a Studiului cu privire la Drepturi, Restabilire și Recuperare: Compensații pentru Persoanele Traficate în Republica Moldova (2013), disponibil pe <http://antitrafic.gov.md/libview.php?l=en&idc=32&id=231&t=/Reports/International-partners-Reports/RIGHTS-RESTORATION-AND-RECOVERY-COMPENSATION-FOR-TRAFFICKED-PERSONS-IN-THE-REPUBLIC-OF-MOLDOVA>.

scheme de impozitare.³⁶ Mai mult, ar putea fi analizate unele stimulente pentru donatorii privați care ar putea să vrea să finanțeze implementarea programelor pentru a pune capăt violenței față de femei, de exemplu, stimulente la impozitare sau parteneriate publice-private.³⁷

29. Cu referire la coordonarea multi-instituțională la nivel local, Articolul 8 alineatul 3 (a) prevede pe larg că secțiile/direcțiile asistența socială și protecția familiei „colaborează cu organele poliției în vederea identificării persoanelor predispuse să comită acte de violență în familie”, în timp ce Articolul 8 alineatul 6 (m) menționează datoria organelor poliției să „colaboreze cu autoritățile corespunzătoare din domeniu și cu societatea civilă pentru a preveni și combate violența în familie”. Cu toate acestea, nu se menționează concret vreo **obligație a instituțiilor de învățământ și medicale de a colabora la nivel local. Se recomandă prevederea expresă a unei astfel de obligații în Articolul 8.**
30. Mai mult, este pozitiv faptul că Articolul 8 alineatul 2 (b) al Legii actuale prevede că autoritățile administrative publice locale vor „crea echipe multidisciplinare în teren”; coordonarea multisectorială și multi-instituțională atât la nivel național cât și local a fost evidențiată drept cheie în facilitarea prevenirii și protecției victimelor și urmării în justiție a agresorilor.³⁸ Cu toate acestea, **componenta exactă a „echipei multidisciplinare” care urmează a fi creată la nivel local este neclară. Indiferent de forma pentru care se optează, este în general considerată o practică bună de a include organele de asistență socială, reprezentanții autorităților locale, reprezentanți din sectorul educației și ai instituțiilor medicale, poliție și ONG-uri.**³⁹ Se recomandă clarificarea Articolului 8 în acest sens.
31. Atunci când se detaliază rolul și responsabilitățile acestor echipe multidisciplinare, Articolul 8 trebuie, cel puțin, să stabilească clar principiile de bază ale intervenției, și să numească, în mod clar, organul/persoana care va ghida și coordona aceste eforturi. Este important de a specifica, în acest context, că orice serviciu de asistență oferit victimelor trebuie să ia în considerare serioasă siguranța, necesitățile și alegerile victimelor. Pentru a spori funcționarea a astfel de mecanisme, bunele practici din alte țări arată că este important ca însuși în legislație să fie prevăzută dezvoltarea procedurilor standard de funcționare și protocoalelor de colaborare la nivel comunitar.⁴⁰ Lecțiile pozitive învățate⁴¹ și Planul de implementare al UNODC din 2014 pentru

³⁶ De exemplu, taxa pe contractele de asigurări sau taxa percepută pentru anumite băuturi alcoolice. Vezi, de exemplu, în Franța modalitățile de finanțare a Fondului pentru Compensarea Victimelor Terorismului și altor Infrațiuni, care nu este finanțat din bugetul de stat, ci exclusiv dintr-o taxă fixată printr-un decret al Ministerului responsabil pentru Asigurări, din sumele recuperate de Fond de la infractori și din veniturii din investiții. Taxa a fost de 3,30 euro în 2013 și este percepută din fiecare contract de asigurare a proprietății de la prejudiciu (vezi Articolul L. 422-1 al Codului de Asigurări, disponibil pe <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEX T000006073984&idArticle=LEGIARTI000006801956&dateTexte=&categorieLien=cid>). Vezi și pagina 47 a Studiului privind Drepturile, Restabilirea și Recuperarea: Compensațiile pentru Persoanele Traficate în Republica Moldova (2013), disponibil pe <http://antitrafic.gov.md/libview.php?l=en&idc=32&id=231&t=/Reports/International-partners-Reports/RIGHTS-RESTORATION-AND-RECOVERY-COMPENSATION-FOR-TRAFFICKED-PERSONS-IN-THE-REPUBLIC-OF-MOLDOVA>.

³⁷ Vezi de exemplu, <http://endvawnow.org/en/articles/852-funding-implementation.html?next=136>.

³⁸ Vezi Secțiunile 2.1.1. și 3.3.1. ale Manualului UN Women din 2012 privind Planurile Naționale de Acțiuni privind Violența față de Femei, disponibil pe <http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2012/7/HandbookNationalActionPlansOnVAW-en%20pdf.pdf>.

³⁹ Vezi alineatele 43-44 ale Opiniei OSCE/BIDDO cu privire la Impactul Ratificării Convenției Consiliului Europei cu privire la Prevenirea și Combaterea Violenței față de Femei și Violența în Familie asupra Legislației din Muntenegru, 10 septembrie 2014, disponibilă pe http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5613/file/FINAL%20ODIHR%20Opinion%20on%20the%20Impact%20of%20the%20Ratification%20of%20the%20CoE%20Istanbul%20Convention_Montenegro_10Sept2014_ENGLISH.pdf. Vezi și Secțiunea cu privire la “Răspunsul coordonat al comunității” din Centrul Virtual de Cunoștințe al UN Women pentru a pune Capăt Violenței față de Femei și Fete, disponibil pe <http://www.endvawnow.org/en/articles/405-coordinatedcommunity-response.html?next=406>.

⁴⁰ Vezi <http://www.endvawnow.org/en/articles/405-coordinated-community-response.html?next=406>. Vezi și exemplul Finlandei și programul pentru sprijinirea autorităților locale în dezvoltarea răspunsurilor coordonate la violența în familie, pagina 85 a Culegerii OSCE a Bunelor Practici „Să aducem securitatea acasă: combaterea violenței față de femei în regiunea

Sistemele de Justiție Penală pentru a Preveni și Răspunde la Violența față de Femei⁴² pot să servească drept referințe utile pentru contextul Moldovei. Prin urmare, pentru a asigura eficiența și eficacitatea echipelor multidisciplinare, **se recomandă ca în Articolul 8 să fie specificată componența acestora, ceea ce ar trebui să includă punctele focale de la poliție și respectiv ONG-uri. Mai mult, Legea trebuie să desemneze clar entitatea care va conduce echipa multidisciplinară și să prevadă dezvoltarea instrumentelor pentru intervențiile coordonate.**⁴³

32. Cât privește, în mod specific, rolul organelor poliției, nu este clar de ce prevederea de asigurare a securității și siguranței în centrele de reabilitare a victimelor a fost exclusă din Articolul 8 alineatul 6 (k) al Legii. Trebuie de menționat că în general se consideră că colaborarea strânsă între astfel de centre și poliție, în general, este cheie în asigurarea siguranței victimei, ceea ce este o funcție cheie a poliției în contextul combaterii violenței în familie.⁴⁴ Autorii proiectului amendamentelor și părțile interesate trebuie să **regândească excluderea prevederii referitoare la securitate și siguranță din noul Articol 8 alineatul 6 (k) al Legii.**
33. Alineatele nou introduse 7 -9 ale Articolului 8, detaliază în continuare rolurile și responsabilitățile punctelor focale care trebuie desemnate de autoritățile publice locale și serviciile publice locale care să fie responsabile de problemele de violență în familie. Aceasta include, printre altele, schimbul de informații și un șir de servicii de protecție și suport pentru victime, precum și anumite măsuri pentru a asigura integrarea socială a agresorilor. Cu toate acestea, nu este clar dacă aceste **puncte focale sunt totodată și membri ai echipelor multidisciplinare, deși acest lucru ar fi recomandabil. Se recomandă clarificarea acestei situații. Noul alineat 8 al Articolului 8 prevede emiterea „de către președinte” a unui ordin de numire a specialiștilor care vor fi membri ai echipei teritoriale multidisciplinare. Nu este clar la care președinte se face referire în această prevedere.**
34. În sfârșit, este pe larg recunoscut faptul că ONG-urile deseori joacă un rol critic de important în domeniul prevenirii și protecției, îndeosebi cât privește sensibilizarea, mobilizarea publică, administrarea liniilor telefonice de asistență, oferirea serviciilor de consiliere, inclusiv asistență juridică victimelor,⁴⁵ administrarea centrelor de criză și/sau de plasament pentru victime,

OSCE” (2009) (numită în continuare „Culegerea OSCE din 2009 a Bunelor Practici privind Combaterea VfF”), disponibilă pe <http://www.osce.org/gender/37438?download=true>.

⁴¹ Vezi și exemplul Belgiei unde se numește un manager de caz independent (care nu are legătură nici cu poliția, nici justiția și nici asigurarea socială), paginile 31 și 40 Serie nr. 4 de Seturi de Instrumente privind „Abordarea problemei violenței în familie în UE: politici și practici” (decembrie 2013) ale Rețelei Europene de Prevenire a Infracțiunilor, disponibil pe <http://www.bukstipri.lt/uploads/1112.pdf>. Vezi și *op. cit.* nota de subsol 38, Secțiunea 3.2.6. (Manualul UN Women privind Planurile Naționale de Acțiuni cu privire la VfF din 2012); *vezi* și Articolul 32 al Legii organice a Spaniei nr.1/2004 din 28 decembrie 2004 cu privire la măsurile integrate de protecție de la violența bazată pe gen, disponibilă pe <http://www.isotita.gr/var/uploads/NOMOTHESIA/VIOLENCE/SPANISH%20LAW%20Organic%20Act%20128-12-04%20on%20Violence.pdf>; și modelul Duluth din Statele Unite ale Americii, *op. cit.* nota de subsol 40, pagina 84 (Culegerea OSCE a bunelor practici privind combaterea VfF din 2009).

⁴² Disponibil pe

http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Strengthening_Crime_Prevention_and_Criminal_Justice_Responses_to_Violence_against_Women.pdf.

⁴³ Vezi, de exemplu, Secțiunea privind „Implementarea Răspunsului Coordonat al Comunității” de la Centrul Virtual de Cunoștințe UN Women pentru a pune Capăt Violenței față de Femei și Fete, disponibil pe <http://www.endvawnow.org/en/articles/406-implementation-of-a-coordinated-community-response.html?next=407>.

⁴⁴ Vezi, de exemplu, Secțiunea referitoare la „Strategii și trăsături de securitate în adăposturi” de la Centrul Virtual de Cunoștințe UN Women pentru a pune Capăt Violenței față de Femei și Fete, disponibil pe <http://www.endvawnow.org/en/articles/1412-security-strategies-and-features-in-shelter-facilities.html>. Vezi și alineatul 16 (g) al Modelului actualizat al Strategiilor și măsurilor practice de Eliminare a Violenței față de Femei în domeniul prevenirii infracțiunilor și justiției penale al ONU din 2011, A/RES/65/228, 31 martie 2011, disponibil pe https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/Model_Strategies_and_Practical_Measures_on_the_Elimination_of_Violence_against_Women_in_the_Field_of_Crime_Prevention_and_Criminal_Justice.pdf.

⁴⁵ Cât privește accesul timpuriu la asistență juridică, vezi paginile 29, 69 și 73 ale Manualului PNUD-UNODC privind accesul timpuriu la asistența juridică în procesele de justiție penală (2014), disponibil pe http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/eBook-early_access_to_legal_aid.pdf, care subliniază rolurile organizațiilor non-guvernamentale și ale societății civile în special în ceea ce ține de educarea comunității, sensibilizarea

desfășurarea măsurilor de consolidare a capacităților pentru un șir de specialiști și, mai general, în eforturile de advocacy și monitorizarea implementării legilor și eficacitatea sistemului juridic.⁴⁶ În timp ce Legea și Proiectul amendamentelor se referă expres la ONG-uri cu câteva ocazii⁴⁷, ele nu subliniază o abordare sistematică pentru formarea parteneriatelor cu acestea în aceste domenii de activitate. Proiectul amendamentelor trebuie suplinit ca să reflecte această abordare sistemică. Mai mult, este menționat că Articolul 8 al Convenției de la Istanbul impune alocarea de către Stat a resurselor financiare și umane potrivite pentru a fi implementată, inclusiv măsuri și programe desfășurate de ONG-uri și societatea civilă. Prin urmare, trebuie analizată **modificarea Articolului 16 al Legii ca să reflecte posibilitatea ca statul să finanțeze astfel de organizații pentru desfășurarea măsurilor în prevenirea și combaterea violenței în familie.**

3. Prevenirea

35. Cu referire la prevenirea violenței în familie, amendamentele la Articolul 8 al Legii conțin referință la organizarea campaniilor de sensibilizare de către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, cu implicarea autorităților publice locale. Dat fiind rolul cheie al mass media în reflectarea cazurilor de violență în familie și în informarea dezbaterilor publice, **mass media poate fi la fel expres menționată aici în calitate de partener, evidențiind, totodată, că participarea acesteia va fi calificată de libertatea de exprimare și independența mass-media** (vezi și Articolul 17 al Convenției de la Istanbul la acest subiect). Trebuie de subliniat încă o dată că **trebuie alocate suficiente resurse financiare și umane pentru a acoperi toate costurile aferente campaniilor de sensibilizare.**
36. Cât privește colectarea de date și cercetarea, este un fapt pozitiv că Proiectul Amendamentelor caută să suplinească Legea cu privire la statistica oficială pentru ca datele colectate să fie *dezagregate după sex* și să prevadă elaborarea unei metodologii pentru „colectarea, procesarea și generalizarea informației statistice dezagregate după sex”. La Articolul 19 a fost adăugat un nou alineat 3, care de asemenea prevede că toate informațiile colectate de diferite entități, inclusiv autoritățile administrației publice centrale și locale, vor fi dezagregate după sex înainte ca să fie prezentate organelor oficiale statistice. Cu toate acestea, alte părți ale Proiectului amendamentelor nu se referă în mod concret la obligația de a colecta date sau la dezagregarea acestor date după sex. Bunele practici referitoare la colectarea de date privind violența în familie recomandă ca datele să fie, cel puțin, **dezagregate după sex, vârsta victimei și a agresorului, tipul violenței și relația dintre agresor și victimă** (partener actual/fost, statutul civil, locuire în comun sau nu, relația de familie)⁴⁸. Alte date colectate ar putea să includă și

privind opțiunile de asistență juridică și prestarea serviciilor de asistență juridică; vezi, în special, pagina 115, unde se specifică că „ONG-urile, organizațiile societății civile și instituțiile de învățământ toate joacă un rol important în organizarea și asigurarea accesului timpuriu eficace, în asigurarea faptului că nevoile speciale ale anumitor grupuri sunt satisfăcute în modul potrivit, în susținerea și îmbunătățirea asigurării acestui acces și în îmbunătățirea cunoștințelor și înțelegerii de către public a dreptului la astfel de acces”.

⁴⁶ Vezi de exemplu *op. cit.* nota de subsol 40, paginile 96 și 99 (Culegerea de Bune Practici privind Combaterea VfF ale OSCE din 2009). De exemplu, experiența Austriei se consideră practică bună, unde centrele de intervenție finanțate de Ministerul Federal al Afacerilor Interne și Ministerul Femeilor, însă operate de ONG-uri ale femeilor, au fost create în fiecare provincie din țară în vederea coordonării activităților poliției și ale serviciilor sociale și luării unei abordări pro-active în oferirea asistenței victimelor.

⁴⁷ Vezi, de exemplu, Articolul 7 alineatul 3 al Legii, care prevede că reprezentanții societății civile sunt parte a Consiliului inter-ministerial în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie; Articolul 8 alineatul 1 se referă la necesitatea ca un șir de ministere să colaboreze cu organizațiile non-guvernamentale; Articolul 8 alineatul 6 (m) specifică că organele poliției colaborează cu societatea civilă

⁴⁸ Vezi Recomandările de la paginile 21-23 ale Studiului CoE privind colectarea datelor administrative cu referire la violența în familie în statele membre ale CoE (2008), disponibil pe [http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-DC\(2008\)Study_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-DC(2008)Study_en.pdf).

informații despre dezabilități, în cazul în care sunt,⁴⁹ sau privitor la faptul dacă în gospodărie se deține armă, după cum se face în țările OSCE cum ar fi Statele Unite. Este specificat că noul Articol 8 al Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie se referă, în general, la **colectarea sistematică a datelor statistice în domeniile respective de către autoritățile publice centrale specializate (Articolul 8 alineatul 1 (d)). Cu toate acestea, o astfel de prevedere este relativ vagă și trebuie suplinită conform bunelor practici internaționale susmenționate.** Acesta ar putea să soluționeze unele recomandări făcute de către Comitetul CEDAW în adresa Republicii Moldova.⁵⁰

37. Se înțelege că datele statistice colectate de poliție în Republica Moldova deja înregistrează sexul victimelor și a agresorilor și relația dintre aceștia (dar nu și vârsta victimei și a agresorului); organele de poliție pregătesc și un raport național care se referă explicit la violența în familie.⁵¹ Așadar, este recomandabil de a **adăuga la Legea cu privire la poliție și alte legi relevante prevederi noi pentru a include și colectarea datelor care țin de vârsta victimelor și agresorilor.** Aceasta este și mai important, dat fiind că Articolul 14 al Convenției CoE cu privire la protecția copiilor de exploatare sexuală și abuz sexual⁵² (numită în continuare „Convenția de la Lanzarote”) prevede colectarea datelor specifice în vederea observării și evaluării fenomenului exploatării sexuale și abuzului sexual față de copii.
38. În general, excepție dacă există deja, o bază de date centrală interinstituțională ar fi o schimbare binevenită,⁵³ cu condiția că vor fi disponibile resurse potrivite, fie în Proiectul amendamentelor fie în legislația secundară; aceasta va ajuta la asigurarea colectării datelor într-un mod centralizat și coordonat. **Proiectul amendamentelor trebuie să identifice clar entitatea responsabilă pentru elaborarea și administrarea unei astfel de bază de date pe termen lung. Entitatea publică identificată trebuie să fie responsabilă pentru organizarea, monitorizarea, controlul și oferirea instrucțiunilor într-un mod uniform, precum și pentru instruirea personalului din toate agențiile guvernamentale implicate în colectarea datelor cu privire la violența față de femei și violența în familie.**⁵⁴
39. Cu referire la consolidarea capacităților specialiștilor implicați în prevenirea și combaterea violenței în familie, bunele practici internaționale au arătat că specializarea serviciilor oferite de poliție, procuratură și instanțe și instruirea lor, tind să sporească raportarea, încrederea și interacțiunea victimelor violenței în familie cu sistemul de justiție penală.⁵⁵ **Legiuitorii și părțile interesate trebuie să discute crearea unor servicii mai specializate care să se preocupe de cazurile de violență în familie, cu condiția disponibilității fondurilor în**

⁴⁹ Vezi alineatul 53 al Studiului Tematic privind Problema Violenței față de Femei și Fete și Dezabilitate, Raportul Oficiului Înalțului Comisar al ONU pentru Drepturile Omului, 30 martie 2012, disponibil pe <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/ThematicStudyViolenceAgainstWomenGirls.pdf>.

⁵⁰ Vezi alineatul 20 (e) al Recomandărilor finale ale Comitetului CEDAW privind rapoartele combinate 4 și 5 ale Republicii Moldova, 29 octombrie 2013, disponibil pe <http://tbinternet.ohchr.org/layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fMDA%2fCO%2f4-5&Lang=en>.

⁵¹ *Op. cit.* nota de subsol 34, paginile 43 și 79 (Studiul analitic al rezultatelor celei de-a patra runde de monitorizare a implementării recomandării Rec(2002)5 privind protecția femeilor de violență, CoE, 2014).

⁵² Convenția CoE privind Protecția Copiilor de Exploatare Sexuală și Abuz Sexual, Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei (CETS No. 201) (numită în continuare „Convenția de la Lanzarote”) intrată în vigoare la 1 iulie 2010. Republica Moldova a ratificat această Convenție la 12 martie 2012.

⁵³ Vezi alineatul 31 al Raportului Secretarului General al ONU față de Adunarea Generală cu privire la Intensificarea eforturilor de eliminare a tuturor formelor de violență față de femei, 2 august 2010, disponibil pe http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/policy_and_research/un/65/A_65_208.pdf

⁵⁴ Vezi Secțiunea 3.2. a Recomandărilor de la paginile 21-23 ale Studiului CoE privind colectarea datelor administrative cu referire la violența în familie în statele membre ale CoE (2008), disponibil pe [http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-DC\(2008\)Study_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-DC(2008)Study_en.pdf).

⁵⁵ Vezi pagina 10 a proiectului Manualului Uniunii Europene cu privire la cele mai Bune Practici ale Poliției în Soluționarea Problemei Retragerii Plângerilor în Cazurile de Violență în Familie, decembrie 2012 (numit în continuare „Proiectul manualului UE privind soluționarea problemei retragerii plângerilor în cazurile de violență în familie din 2012”), disponibil pe <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2012719%202012%20REV%202>.

mărime suficientă. Codul de procedură penală și alte legi relevante trebuie suplinite în acest sens.

40. Mai mult, un studiu recent arată că instruirea inițială și/sau formarea continuă în profesiile unor specialiști concreți cum ar fi avocații, specialiștii în medicină și mass media nu soluționează problema violenței față de femei.⁵⁶ În acest context, este esențial ca toți profesioniștii să primească instruire/evaluare adecvată în aspecte de gender și drepturile omului (de exemplu, pe în subiecte de egalitate între femei și bărbați, necesitățile specifice în dependență de gen și drepturile victimelor, prevenirea și detectarea cazurilor de violență, nevoile specifice ale copiilor, instruire continuă la subiectul „victimizării secundare”, precum și la subiectul coordonării și colaborării multi-instituționale).⁵⁷ În timp ce consolidarea capacităților resurselor umane în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie este prevăzută de Articolul 8 alineatul 1 (e) drept una din îndatoririle ministerelor listate în acea prevedere, **amendamentele la legislația relevantă cu referire la instruirea inițială și continuă a tuturor specialiștilor implicați în acest domeniu trebuie introdusă pentru a asigura că problemele legate de gen și drepturile omului, inclusiv instruirea specifică despre cum se soluționează cazurile de violență în familie, să fie acoperite.**
41. În final, cu referire specifică la prevenirea abuzului față de copii, conform prescripțiilor Articolului 5 alineatul 3 al Convenției de la Lanzarote, Statele părți trebuie să întreprindă măsurile necesare de ordin legislativ sau de altă natură pentru a **asigura că candidații care aplică la profesii care implică contacte regulate cu copiii, sunt verificați să nu fi fost condamnați pentru acte de exploatare sexuală sau abuz sexual al copiilor.** Dacă încă acest lucru nu s-a făcut, legislația relevantă a Moldovei, de exemplu în domeniul sănătății, serviciilor sociale și educației, ar putea fi suplinite în acest sens.

4. Protecție și sprijin

4.1. Ordonanțe restrictive, ordonanțe de protecție și alte măsuri de protecție

42. Modificările la Articolul 12 al Legii sunt pozitive, deoarece introduc o distincție între obligațiunea de a raporta cazurile de violență în familie îndreptate împotriva copiilor și cerințele de raportare în cazurile în care sunt implicate victime adulți, care trebuie să depindă de acordul victimei – în timp ce anterior, obligația de a raporta era prevăzută în *toate* cazurile.⁵⁸ Totuși, rămâne neclar care sunt autoritățile cărora se raportează, deoarece alineatul 3 se referă la „autoritățile responsabile pentru prevenirea și combaterea violenței în familie” (adică acele autorități listate în Articolul 7 al Legii), în timp ce alineatul 4 se referă la „autoritățile abilitate”; aceasta trebuie clarificat.
43. Articolul 12 alineatul 4 specifică că acordul victimei nu este necesar în „cazurile când au fost cauzate vătămări corporale medii sau grave sau prejudicii sănătății, cazurile cu aplicarea armelor de foc și cazurile când victimele sunt extrem de vulnerabile din cauza dezabilității lor sau a capacității intelectuale reduse”. Raportarea obligatorie poate fi justificată în cazurile cu aplicarea armelor de foc sau când violența a fost comise față de persoane cu capacitate mentală redusă. Cu toate acestea, persoanele cu dezabilități ar putea, totuși, să aibă capacitatea să-și dea acordul și trebuie să aibă posibilitatea să participe în procesele de luare a deciziilor care le

⁵⁶ *Op. cit.* nota de subsol 34, paginile 77-78 (Studiu analitic al CoE privind rezultatele celei de-a patra rundă de monitorizare a implementării recomandării Rec(2002)5 cu privire la protecția femeilor de violență din 2014).

⁵⁷ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatele 98 – 101 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

⁵⁸ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 148 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul); vezi și alineatul 49 al Comentariul General nr. 13 al Comitetului CDC cu privire la dreptul copilului de a fi liber de orice formă de violență (2011) care menționează că „raportarea situațiilor, suspiciunilor sau a riscului de a fi supus violenței, trebuie să fie impusă, cel puțin, specialiștilor care lucrează direct cu copiii. În cazul în care rapoartele se fac cu bună credință, trebuie să existe procese care să asigure protecția specialistului care raportează”.

privesc.⁵⁹ Mai mult, Moldova a ratificat Convenția ONU cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dezabilități⁶⁰ (numită în continuare „CDPD”); în conformitate cu Articolele 12 și 13 ale Convenției, trebuie create măsuri specifice și potrivite de asistență pentru a asigura că persoanele cu dezabilități primesc sprijin în exercițiul capacității lor juridice în modul care le respectă drepturile, voința și preferințele, garantând totodată acces la justiție în cazul în care ele devin victime ale violenței în familie.⁶¹ În situațiile când, după ce au fost făcute eforturi semnificative, nu este posibil de a determina voința și preferințele unei persoane, va trebui de bazat pe „interpretarea optimă a voinței și preferințelor”.⁶² Prin urmare, **Articolul 12 al Legii poate să specifice că în cazurile persoanelor cu dezabilități sau cu capacitate redusă, specialiștii trebuie să încerce să primească acordul victimei, posibil cu asistența unui psiholog, psihiatru sau alt specialist relevant sau un membru al familiei sau tutore, și dacă nu este posibil, trebuie să decidă dacă să raporteze cazul în baza „interpretării optime a voinței și preferințelor” victimei.**

44. Mai mult decât atât, în timp ce unele țări au adoptat prevederi referitoare la raportarea obligatorie a cazurilor de violență în familie cu implicarea oricărei victime adult de către anumiți specialiști, cum ar fi lucrătorii medicali,⁶³ eficacitatea acestei raportări obligatorii este, câteodată, pusă la îndoială la nivel internațional.⁶⁴ Într-adevăr, obligațiunea de a raporta ar putea să aibă efectul de prevenire ca victimele adulții să mai solicite asistență medicală sau alt fel de sprijin, și în general, aduce atingere autonomiei victimei.⁶⁵ Prin urmare, cerințele de raportare în cazurile care implică victime adulți trebuie, în principiu, să depindă de acordul victimei.⁶⁶ Trebuie evidențiat că Articolul 28 al Convenției de la Istanbul prevede că raportarea de către anumiți profesioniști obligați să respecte regulile de confidențialitate trebuie să fie posibilă (nu obligatorie) în cazurile de violență gravă care se conformează „condițiilor corespunzătoare”, cum ar fi acordul prealabil al victimei sau în cazurile victimelor minore.⁶⁷ Acest subiect trebuie discutat și autorii proiectului și părțile interesate trebuie să **revizuiască obligațiunea de a raporta fără de acordul victimei în cazurile de vătămări corporale medii sau grave sau prejudicii sănătății și să înlăture o astfel de excepție din Articolul 12 revizuit al Legii. În mod alternativ, dacă raportarea obligatorie în astfel de cazuri se va păstra, cel puțin profesioniștii vor trebui mai întâi să ofere informații cuprinzătoare victimei, explicându-i obligația lor de a raporta și pașii care vor urma.**⁶⁸

⁵⁹ Vezi Capitolul 6 al Manualului pentru parlamentari cu referire la Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dezabilități: de la excludere la egalitate în realizarea drepturilor persoanelor cu dezabilități (2007), emis de Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului, disponibil pe <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=212>.

⁶⁰ Convenția ONU cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dezabilități (numită în continuare „CDPD”), adoptată prin Rezoluția Adunării Generale 61/106 din 13 decembrie 2006. Republica Moldova a ratificat această Convenție la 21 septembrie 2010.

⁶¹ Vezi, de exemplu, alineatele 16-17 ale Comentariului general nr.1 (2014) of Comitetului CDPD ONU, disponibil pe http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/1&Lang=en. Vezi și alineatele 66-76 în cauza *Shtukurov împotriva Rusiei*, Hotărârea CEDO din 27 martie 2008 (Cererea nr. 44009/05).

⁶² *ibid.* alineatul 21 (Comentariul general nr.1 (2014) of Comitetului CDPD ONU).

⁶³ De exemplu, anumite state din Statele Unite ale Americii (vezi http://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/fysb/state_compendium.pdf) și în Australia.

⁶⁴ Vezi, de exemplu, pagina 41 (Recomandarea 37) a Instrucțiunilor Clinice și Politice ale Organizației Mondiale a Sănătății privind Răspunsul la Violența între Partenerii Intimi și Violența Sexuală față de Femei (2013), disponibile pe http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85240/1/9789241548595_eng.pdf; și pagina 6 a Notei informative a OMS privind reducerea violenței prin programe de identificare, îngrijire și suport a victimelor (2009), disponibilă pe http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/programmes.pdf. Vezi și <http://www.endvawnow.org/en/articles/657-ensure-relevant-laws-are-in-place.html>.

⁶⁵ *ibid.* (Instrucțiunile Clinice și Politice ale Organizației Mondiale a Sănătății privind Răspunsul la Violența între Partenerii Intimi și Violența Sexuală față de Femei (2013)); și <http://www.endvawnow.org/en/articles/441-criminal-penalties-and-procedures.html>.

⁶⁶ *Op. cit.* nota de subsol 39, alineatul 79 (Opinia BIDDIO privind Prevenirea și Combaterea Violenței față de Femei și Violența în Familie în Muntenegru din 2014); vezi și *op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 148 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

⁶⁷ Vezi *op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 148 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

⁶⁸ Vezi <http://www.endvawnow.org/en/articles/441-criminal-penalties-and-procedures.html>.

45. Este deosebit de salutar faptul că noul Articol 12¹ al Legii (și noul sub-alineat 13¹ al Articolului 25 alineatul 5 al Legii cu privire la poliție) introduce posibilitatea ca poliția să emită ordonanțe urgente de restricție în cazul suspiciunii rezonabile că acte de violență în familie au fost comise sau urmează a fi comise. Aceasta este o măsură eficientă de a îmbunătăți protecția victimelor și se conformează recomandărilor făcute de Comitetul CEDAW.⁶⁹ Cu toate acestea, modificările la Legea cu privire la Poliție se referă doar la aplicarea de către poliție a „ordonanței urgente de restricție conform legii”, fără a specifica legislația aplicabilă. Pentru a evita incertitudinea juridică, se recomandă **inclusiunea unei referințe specifice transversale la Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie.**
46. Termenul unor astfel de ordonanțe poate fi extins până la 10 zile, ceea ce se conformează, în linii generale, cu standardele internaționale;⁷⁰ acesta pune la dispoziția victimei suficient timp pentru a solicita instanței emiterea unei ordonanțe de protecție, caz în care termenul ordinului de restricție de urgență va fi extins până la intrarea în vigoare a măsurilor de protecție stabilite de instanță (Articolul 12¹ alineatul 6). Noul Articol 12¹ alineatul 4 prevede în continuare că încălcarea ordinului de restricție de urgență „atrage după sine răspunderea prevăzută de lege”. Nu este clar din această prevedere dacă aceasta va duce la răspundere administrativă, civilă sau penală. În acest sens, se recunoaște, de regulă, că criminalizarea încălcării ordinului de restricție sau ordonanței de protecție este extrem de importantă pentru asigurarea eficienței legislației.⁷¹ Noul Articol 320¹ din Codul Penal introduce o nouă infracțiune pentru încălcarea ordonanței de protecție emisă de instanță, ceea ce este binevenit. Noul articol 318¹ al Codului Contravențional prevede o amendă de la 100 până la 150 de unități convenționale sau arest administrativ de la 5 la 10 zile pentru cazurile de încălcare a unui ordin de restricție de urgență. Pentru a evita incertitudinea juridică, se recomandă, astfel, **de a clarifica în noul Articol 12¹ alineatul 4 că încălcarea ordonanțelor de protecție emise de instanțe atrage după sine răspundere penală, conform definiției Codului Penal, în timp ce încălcarea unui ordin de restricție de urgență atrage după sine răspunderea conform prevederilor Codului Contravențional.**⁷² În același mod trebuie clarificat **noul Articol 15², care stipulează că neconformarea cu cerințele ordinului de restricție de urgență/ordonanței de protecție „atrage după sine răspunderea prevăzută de lege”.**
47. Cu referire concretă la sancțiunea prevăzută de Codul Contravențional, trebuie de menționat că impunerea amenzilor unui făptaș al actelor de violență în familie ar putea, de fapt, să afecteze negativ victima/supraviețuitorul și ar putea, astfel, să constituie o formă nepotrivită de pedepsire a agresorului.⁷³ Prin urmare, **autorii proiectului și părțile interesate trebuie să discute excluderea a astfel de sancțiuni monetare și înlocuirea eventuală a acestora cu servicii**

⁶⁹ Vezi *op. cit.* nota de subsol 50, alineatul 20 (b) (Comentariile finale ale Comitetului CEDAW cu privire la Moldova din 2013). Vezi și *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.10.4 (Manualul UN Women cu privire la Legislația privind Violența față de Femei din 2012). Vezi și *op. cit.* nota de subsol 44, alineatul 15 (h) (Strategiile model și măsurile practice actualizate ale ONU din 2011 cu privire la Eliminarea Violenței față de Femei în domeniul Prevenirii Infracțiunilor și a Justiției penale).

⁷⁰ Vezi de exemplu, alineatul 30, Partea IV, „Cadru pentru Modelul Legislației privind Violența în Familie”, Raportul Raportorului special privind violența față de femei, cauzele și consecințele acesteia” (1996), disponibil pe <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/75/PDF/G9610475.pdf?OpenElement>. Vezi și, de exemplu, situația în Canada, unde anumite provincii canadiene solicită confirmarea judiciară a ordonanțelor de urgență într-o perioadă specifică de 3-7 zile, de regulă, de către Curtea Supremă din acea jurisdicție. Excepție de la această regulă este provincia Manitoba, unde, în schimb, pârâtului i se dă dreptul să conteste ordonanța de protecție în decurs de 20 de zile de acțiune a ordonanței; vezi și Legea Bulgariei privind Protecția de la Violența în Familie (Gazeta de stat, numărul 27 din 29 martie 2005), secțiunea 4(2).

⁷¹ Vezi pagina 9 a Reuniunii Grupului de Experți ONU cu privire la Bunele Practici în Legislația cu privire la Violența față de Femei, Raport al experților Cheryl A. Thomas la subiectul Reformei Juridice privind Violența în Familie în Europa Centrală și de Est și fosta Uniune Sovietică, 17 iunie 2008, disponibil pe [http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw/legislation_2008/expertpapers/EGMGPLVAW%20Paper%20\(Cheryl%20Thomas\).pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw/legislation_2008/expertpapers/EGMGPLVAW%20Paper%20(Cheryl%20Thomas).pdf). Vezi și Secțiunea 3.10.9 al Manualului UN Women privind Legislația cu privire la VfF.

⁷² Pentru exemple de pedeapsă penală impusă în alte țări, vezi *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.10.9 (Manualul UN Women privind Legislația cu privire la Violența față de Femei din 2012).

⁷³ Vezi Articolul 48 alineatul 2 al Convenției de la Istanbul. Vezi și *ibid.* Secțiunea 3.11.4 (Manualul UN Women privind Legislația cu privire la Violența față de Femei din 2012).

comunitare sau să includă expres o excepție la supunerea la plata amenzilor, în cazul în care acest lucru cauzează dificultăți financiare victimei/supraviețuitorului și/sau copiilor.

48. Cât privește emiterea de către instanță a ordonanței de protecție sau a ordinului de restricție, este binevenit că noul alineat 2¹ al Articolului 12 (și Articolul 318¹ al Codului de procedură civilă revizuit) acum cere ca victima sau reprezentantul său juridic (sau alte părți terțe care acționează la solicitarea sa) să depună personal cererea, în timp ce anterior implicarea victimei nu era obligatorie. Aceasta se conformează standardelor internaționale, care, de regulă, recunosc că dorințele victimei/supraviețuitorului trebuie respectate, deoarece aceștia sunt, deseori, în cea mai bună poziție de a evalua interesele sale supreme și riscurile potențiale pentru propria lor siguranță.⁷⁴
49. Trebuie subliniat că bunele practici la nivel internațional sugerează că mărturia personală sau o declarație pe proprie răspundere ar trebui să constituie o dovadă suficientă pentru emiterea unei ordonanțe de protecție și victimei/supraviețuitorului nu i-ar mai trebui solicitate alte dovezi.⁷⁵ Noul alineat 1¹ Articolul 318³ prevede că „Plângerea victimei este suficientă pentru emiterea ordonanței de protecție în cazul în care există un risc real de producere a violenței fizice”. Totuși, nu este clar ce criterii vor fi analizate de instanță pentru a evalua existența unui pericol iminent de producere a actelor de violență fizică. Mai mult, Articolul mai detaliază că „Instanța poate solicita organului de asistență socială sau poliției, după caz, prezentarea unui raport de caracterizare a situației” și că mai poate solicita și alte acte necesare pentru examinarea cererii. Prin urmare, aceasta creează spațiu pentru numeroase excepții la principiul că doar declarația victimei va fi suficientă. Se recomandă **de a revedea astfel de limitări și de a prevedea inversarea sarcinii probei sau, cel puțin, să fie clar specificat, după cum e în unele țări, că în cazul în care nu există alte dovezi, instanța va emite o ordonanță de protecție numai în baza declarației făcute de victimă.**⁷⁶
50. În sfârșit, Proiectul amendamentelor nu prevede clar vreun sistem de colectare a informațiilor care țin de ordinele emise de poliție și ordonanțele emise de instanțe. Va fi util dacă va fi creat un sistem consolidat de înregistrare sau o bază de date pentru ordonanțele de protecție, ordinele de restricție sau de interdicție, astfel încât funcționarii poliției și ai instanțelor să poată să determine prompt dacă un ordin e în vigoare și să întreprindă acțiuni imediate la încălcare.⁷⁷ De exemplu, unele țări obligă instanțele să înștiințeze o entitate specială responsabilă de baza de date centralizată și unificată despre toate ordinele/ordonanțele emise, informație care este disponibilă tuturor actorilor din justiția penală.⁷⁸ Noul Articol 15 alineatul 2 stabilește că inspectoratul teritorial al poliției va fi imediat informat despre emiterea unei ordonanțe de protecție, iar noul Articol 15² alineatul 1 prevede că poliția ordine publică este responsabilă de supravegherea executării ordinelor de urgență și a ordonanțelor de protecție. Cu toate acestea, nimic nu se specifică referitor la faptul dacă un sistem consolidat de înregistrare există deja în Moldova sau la numirea unui organ responsabil de menținerea unui astfel de sistem. Legiuitorii și părțile interesate ar trebui, așadar, **să discute care organ central trebuie să fie responsabil pentru colectarea tuturor informațiilor ce țin de măsurile de protecție și întreținerea unui astfel de sistem și să suplinească Proiectul amendamentelor în modul corespunzător.**

⁷⁴ Vezi *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.10.6 (Manualul UN Women privind Legislația cu privire la Violenta față de Femei din 2012).

⁷⁵ *ibid.* Secțiunea 3.10.7 (Manualul UN Women privind Legislația cu privire la Violenta față de Femei din 2012).

⁷⁶ Vezi exemplul, Articolul 13 (3) al Legii Bulgariei cu privire la Protecția de Violenta în Familie (2005), disponibilă pe <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/15572>.

⁷⁷ Vezi *op. cit.* nota de subsol 44, alineatul 16 (h) Strategiile Model și Măsurile Practice Actualizate ale ONU cu privire la Eliminarea Violentei față de Femei în Domeniul Prevenirii Infracțiunilor și Justiției Penale din 2011).

⁷⁸ Vezi exemplul, Articolul 34 al Legii cu privire la Protecția de Violenta în Familie a Muntenegru, disponibilă pe <http://www.legislationline.org/topics/country/57/topic/7>.

4.2. Servicii de asistență și suport pentru victime

51. Este binevenit faptul că noul Articol 8 alineatul 2 (c)¹ al Legii prevede expres că autoritățile publice locale trebuie să contribuie la incluziunea socială a victimelor, oferindu-le oportunități de a se angaja în câmpul muncii și asigurându-le acces la locuințe sociale, deoarece aceasta va consolida independența economică a femeilor în special și ar mai putea contribui la reducerea dependenței femeilor de agresori. Aceasta e și mai important, deoarece astfel de dependență, deseori, este unul din motivele pentru care victimele femei nu doresc să raporteze cazuri de violență în familie sau să înainteze acuzații.⁷⁹ Cu toate acestea, este puțin probabil ca prevederea propusă să aibă rezultate corespunzătoare dacă legislația relevantă cu privire la locuințele sociale, care stabilește criteriile în baza cărora se va face evaluarea pentru alocarea locuinței sociale nu va fi, la fel, modificată. Așadar, se recomandă **modificarea legislației respective cu privire la locuințele sociale, pentru a include situația în care un solicitant al locuinței sociale ar putea fi victimă a violenței în familie și a stipula că cazul acestei victime trebuie, prin urmare, examinat în regim prioritar.**⁸⁰ Trebuie de specificat, totuși, că accesul la o locuință socială nu trebuie să substituie asigurarea cu centre de plasament, care vor asigura cazare imediată/de urgență și alte servicii de sprijin pentru victime. Mai mult, având în vedere situația specifică a victimelor violenței în familie, este recomandabil de a specifica în legislația relevantă că în cazurile în care soțul/soția solicitantului este făptașul presupus al violenței în familie, venitul acestuia/acesteia nu trebuie luat în considerare atunci când se analizează veniturile și activele solicitantului de locuință socială.⁸¹
52. Aceași se aplică referitor la măsurile ce țin de angajarea în câmpul muncii pentru a sprijini victimele violenței în familie. Bunele practici din anumite state participante ale OSCE sugerează că alocațiile de șomaj trebuie plătite, inclusiv în cazul când o persoană a fost forțată să-și abandoneze locul de muncă pentru a fugi de violența în familie (de exemplu vezi, Franța, Canada și majoritatea statelor din SUA).⁸² Legiuitorii și părțile interesate trebuie să analizeze suplینirea legislației moldovenești relevante în modul corespunzător.
53. Modificările la Articolul 19 al Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat cu referire la persoanele care sunt în drept să beneficieze de asistență juridică calificată se referă expres la „victimele violenței în familie” ca o categorie separată de persoane în drept să beneficieze de asistență juridică – ceea ce este pozitiv, deoarece prin aceasta se recunoaște situația specifică a astfel de victime. Cu toate acestea, această prevedere nu specifică vreun criteriu în baza căruia autoritățile respective vor determina dacă o persoană se califică drept „victimă a violenței în familie”. **Aceasta trebuie, în principiu, să aibă loc indiferent de faptul dacă a fost depusă plângere sau dacă a fost pornită o cauză civilă sau penală. Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat va fi modificată în modul corespunzător.**

4.3. Șederea temporară în țară

54. Modificările la Legea cu privire la regimul special al străinilor aflați pe teritoriul Republicii Moldova prevăd măsuri specifice cu referire la extinderea dreptului la ședere temporară în țară pentru victimele violenței în familie, care, în general, se conformează Articolului 59 al Convenției de la Istanbul.⁸³ Cu toate acestea, una din condițiile prevăzute în noul Articol 42¹

⁷⁹ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 118 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

⁸⁰ *Op. cit.* nota de subsol 39, alineatul 100 (Opinia BIDD0 privind Prevenirea și Combaterea Violenței față de Femei și Violența în Familie în Muntenegru, 2014).

⁸¹ *ibid.* alineatul 100 (Opinia BIDD0 privind Prevenirea și Combaterea Violenței față de Femei și Violența în Familie în Muntenegru, 2014).

⁸² Vezi Secțiunile 3.3 și 5.1. de la paginile 14 și respectiv 31 ale Studiului Comparativ al Organizației Internaționale a Muncii (OIM) privind experiențele de asigurare a șomajului și angajării în câmpul muncii în Asia și întreaga lume, disponibil pe <http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourceDownload.action?ressource.ressourceId=40477>.

⁸³ Articolul 59 al Convenției de la Istanbul impune Statele părți să asigure că „victimele, statutul de reședință ale cărora depinde de acel al soțului sau partenerului conform prevederilor legislației naționale, în cazul desfacerii căsătoriei sau ruperii

alineatul 1, litera d) a Legii cu privire la regimul special al străinilor este că pentru a obține o astfel de extindere e nevoie de existența unor „motive rezonabile că viața sau integritatea fizică a străinului este supusă pericolului sau ca acesta este supus torturii, tratamentelor inumane sau degradante în cazul în care se întoarce în țara sa”.

55. În primul rând, trebuie subliniat că o astfel de condiție în sine trebuie să permită victimei să solicite azil în conformitate cu Convenția din 1951 cu privire la regimul refugiaților. Solicitarea de azil va preveni, în așa caz, reîntoarcerea victimei în țara sa, unde viața sa ar fi supusă riscului sau unde aceasta ar putea fi supusă torturii sau tratamentelor inumane sau degradante sau pedepselor după finalizarea procedurilor de azil.⁸⁴ Într-al doilea rând, ar putea fi dificil să atingi această condiție sau să o dovedești în practică și, prin urmare, va contraveni scopului principal al Articolului 59 al Convenției de la Istanbul, care este asigurarea faptului că riscul de a pierde permisul de ședere nu ar trebui să constituie un impediment pentru ca victimele să părăsească o relație abuzivă sau violență.⁸⁵ Prin urmare, se recomandă **excluderea unei astfel de condiții din noul Articol 42¹ al Legii cu privire la regimul străinilor.**
56. Trebuie de menționat, totuși, că Articolul 60 al Convenției de la Istanbul de asemenea prescrie adoptarea măsurilor necesare de ordin legislativ sau altele pentru a asigura că **violența în bază de gen față de femei poate fi recunoscută ca o formă de persecuție în sensul Convenției din 1951 privind regimul refugiaților. Se recomandă suplimentarea legislației relevante a Moldovei în acest sens.**⁸⁶
57. Când privește documentele care trebuie prezentate pentru a solicita prelungirea șederii temporare (noul Articol 42¹ alineatul 2 al Legii cu privire la regimul juridic al străinilor), prevederea cere prezentarea în special „a unui ordin al organului de urmărire penală care specifică statutul părții vătămate sau ordonanța de protecție a victimei violenței în familie emisă pe numele său. Ar putea să nu fie neapărat ușor ca o victimă a violenței în familie să obțină așa documente, mai ales când victima este un străin. După cum a fost menționat în Raportul Explicativ al Convenției de la Istanbul, dovezi ale violenței ar putea fi, printre altele, înregistrările de la poliție, o sentință judecătorească, un ordin de restricție sau ordonanță de protecție, dovezi medicale, un ordin de divorț, înregistrări ale serviciilor sociale sau rapoarte din partea civil organizațiilor societății civile ale femeilor.⁸⁷ Pentru a evita limitarea posibilității ca victimele violenței în familie să solicite prelungirea șederii lor temporare, **autorii Proiectului ar trebui să analizeze posibilitatea de a extinde lista tipurilor de documente care pot fi prezentate conform noului Articol 42¹ alineatul 2.**

relației, primesc, în circumstanțe deosebit de dificile, un permis de ședere autonom, indiferent de durata căsniciei sau a relației”.

⁸⁴ Vezi alineatul 36 al Instrucțiunilor privind Protecția Internațională nr. 1 cu privire la persecuția în bază de gen în contextul Articolului 1A(2) al Convenției din 1951 și/sau Protocolului său din 1967 privind regimul refugiaților, 7 mai 2002, disponibil pe <http://www.unhcr-centraleurope.org/pdf/resources/legal-documents/unhcr-handbooks-recommendations-and-guidelines/unhcr-guidelines-on-gender-related-persecution-2002.html>. Vezi și jurisprudența relevantă a CEDO care prevede că deportarea va fi interzisă în cazul în care un stat ar expune individul la un risc real de pierdere a vieții conform Articolului 2 al CtEDO sau torturii sau tratamentelor inumane sau degradante sau pedepselor, conform Articolului 3 al CtEDO; de exemplu, *N împotriva Suediei*, Hotărârea CEDO din 20 octombrie 2010 (Cererea nr.23505/09) în care CEDO, luând act de faptul că nu existau circumstanțe specifice în prezentul caz care ar argumenta că solicitantul ar fi supus diferitor forme de violență de către membrii familiei și/sau societății afgane, a recunoscut riscul cumulat al represaliilor indicate în datele statistice și rapoartele internaționale și a dispus că deportarea reclamantului în Afganistan este în contradicție cu Articolul 3 al CtEDO. Vezi și alineatele 159-160 din cauza *Opuz împotriva Turciei*, Hotărârea CEDO din 9 iunie 2009 (Cererea nr. 33401/02), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92945#{"itemid":"r"001-92945"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92945#{).

⁸⁵ Vezi *op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 302 (Raportul explicativ al Convenției de la Istanbul).

⁸⁶ Vezi *op. cit.* nota de subsol 39, alineatele 115-117 (Opinia BIDDIO din 2014 cu privire la prevenirea și combaterea violenței față de femei și violența în familie în Muntenegru).

⁸⁷ Vezi *op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 303 (Raportul explicativ al Convenției de la Istanbul).

5. Investigarea, urmărirea în justiție, legislația procedural și măsurile de protective

5.1. Răspunderea agresorului

58. Codul Penal introduc un șir de aspecte pozitive, care, în general, urmează să consolideze cadrul juridic pentru combaterea violenței în familie în Moldova, în special revizuirea termenului de prescripție pentru victimele copii (noul alineat 2¹ Articolul 60), introducerea noilor circumstanțe agravante cum ar fi natura relației familiale între agresor și victimă pentru omor (noul sub-alineat e¹ al alineatului 2 Articolul 145), introducerea noii fapte penale pentru hârțuire (noul Articol 177¹) și penalități mai severe pentru cazurile de violență în familie (Articolul 201¹ modificat), precum și criminalizarea încălcării ordonanțelor de protecție (noul Articol 320¹).
59. Totodată, trebuie de subliniat că nu se prevede modificare definiției de „viol”. Articolul 171 al Codului Penal al RM definește violul ca „raport sexual săvârșit prin constrângere fizică sau psihică a persoanei sau profitând de imposibilitatea acesteia de a se apăra ori de a-și exprima voința”. Formularea acestei prevederi pare să sugereze că unul din elementele constitutive ale acestei fapte penale este un grad de violență sau utilizarea forței. Aici trebuie de subliniat că jurisprudența CEDO impune pedepsirea și urmărirea eficientă în justiție a oricărui act sexual non-consensual, inclusiv chiar dacă victima nu a opus rezistență fizică.⁸⁸ Mai mult, se pare că în practică, autoritățile moldovenești de urmărire penală, în general, solicită un prag înalt de dovezi înainte de a porni urmărirea penală în cazurile de viol și abuz sexual în conformitate cu Articolul 274 al Codului de Procedură Penală și că, în așa fel, astfel de fapte penale nu sunt întotdeauna eficient investigate.⁸⁹ Prin urmare, pentru a asigura o aplicare largă a Articolului chiar și în absența opunerii de rezistență fizică de către victimă, **ar fi preferabil dacă această prevedere nu s-ar referi la „constrângere”, ci s-ar axa mai degrabă pe faptul dacă acordul de a întreține raporturi sexuale a fost dat în mod voluntar, ca urmare a exprimării liberei voințe a persoanei, în lumina tuturor circumstanțelor** (vezi, în acest context, Articolul 36 alineatul 2 al Convenției de la Istanbul). Aceasta se conformează cu ceea ce este recunoscut ca cele mai bune practici de prevenire a violului la nivel European.⁹⁰ Un șir de țări merg chiar mai departe și cer existența unor „circumstanțe coercitive” în loc de dovadă de lipsă de acord; în acest caz, urmează să fie prezentată o listă extinsă de astfel de circumstanțe coercitive.⁹¹
60. **Pentru a evita „victimizarea secundară”⁹², legislația trebuie să specifice clar că în cazurile de viol, sarcina probei cade pe umerii acuzatului, care trebuie să dovedească că victima și-a dat „acordul liber”. Regulile cu referire la dovezi sau sarcina probei în materie penală trebuie modificată în modul corespunzător.**

⁸⁸ Vezi alineatul 166 în cauza *M.C. împotriva Bulgariei*, Hotărârea CEDO din 4 decembrie 2003 (Cererea nr. 39272/98), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61521#{"itemid":r"001-61521"IL](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61521#{).

⁸⁹ Vezi, de exemplu, alineatul 33 în cauza *I.P. împotriva Moldovei*, Hotărârea CEDO din 28 aprilie 2015 (Cererea nr.33708/12), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-154152#{"itemid":r"001-154152"IL](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-154152#{).

⁹⁰ Vezi paginile 81-82 ale Studiului Parlamentului European „Prezentare generală a celor mai bune practici globale pentru prevenirea violurilor și oferirea asistenței femeilor victime ale violului” (2013), disponibil pe [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/ioin/2013/493025/IPOL-FEMM_ET\(2013\)493025_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/ioin/2013/493025/IPOL-FEMM_ET(2013)493025_EN.pdf).

⁹¹ *Op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.4.3.1. (Manualul UN Women privind Legislația în domeniul Violenței față de Femei din 2012).

⁹² Adică, când victimele suferă în continuare nu ca urmare directă a faptei penale, ci din cauza modului în care instituțiile și alte persoane interacționează cu victima (vezi alineatul 1.3 al Anexei la Recomandarea Consiliului Europei Rec(2006)8). Victimizarea secundară poate fi cauzată, de exemplu, prin expunerea în mod repetat a victimei la agresor, interogările repetate despre aceleași fapte, utilizarea limbajului nepotrivit, comentarii neintenționat insensibile făcute de toți acei care au intrat în contact cu victimele și reflectare insensibilă a cazurilor în mass-media. Vezi și alineatele 3.3 și 12.2 al Anexei la Recomandarea CoE Rec(2006)8 și Capitolul 5 al Raportului din 2009 privind remediile non-penale pentru victimele faptelor penale, pregătit de Grupul specialiștilor în remedii pentru victimele faptelor penale (CJ-S-VICT) numit de Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei, sub egida Comitetului European privind Cooperarea Juridică (CDCJ), disponibil pe http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/victims/victims%20final_en%20with%20cover.pdf (numit în continuare „Raportul din 2009 privind remediile non-penale pentru victimele faptelor penale”).

5.2. Investigarea și urmărirea în justiție a actelor de violență în familie

61. Amendamentele la Codul de Procedură Penală mai introduc și unele schimbări pozitive, cum ar fi obligația procuraturii de a solicita imediat aplicarea măsurilor de protecție pe parcursul procesului judiciar (noul Articol 2151). Este, de asemenea, binevenit, că mențiunea expres în Articolul 276 alineatul 5 despre posibilitatea de împăcare în cazurile de violență în familie, care duce la încetarea cauzelor penale, a fost acum abrogată. Cu toate acestea, nu este clar dacă o astfel de excludere implică faptul că împăcarea este exclusă în toate cazurile de violență în familie. Dat fiind riscul că o astfel de procedură va fi impusă victimei, care poate pur și simplu să nu fie împotriva împăcării din frică de represalii sau din cauza intimidărilor din partea acuzatului/pârâtului,⁹³ este recomandabilă **excluderea în mod expres din aria sa de acțiune a tuturor cazurilor de violență în familie și alte fapte penale unde agresorul este un membru al familiei victimei.**⁹⁴
62. Una din principalele provocări în cazurile de violență în familie este retragerea plângerilor (adică, fenomenul conform căruia cazurile de violență în familie nu reușesc să ajungă până la finalul sistemului de justiție penală și nu rezultă în vreo condamnare penală). Diferite organe de monitorizare a drepturilor umane au menționat nivelul scăzut de raportare a cazurilor de violență în familie, în special violență sexuală, precum și investigații și urmăriri ineficiente a astfel de cazuri în Moldova.⁹⁵ Retragerea plângerilor depuse deseori își are rădăcinile din diferite cauze și surse, fie legate de victimă fie de sistem. Legiuitorii și părțile interesate trebuie să analizeze factorii care explică aceste niveluri scăzute de raportare, deoarece prin aceasta s-ar putea asigura informații privind necesitatea schimbărilor legislative, precum și alte intervenții la nivel de politici. Proiectul Manualului Uniunii Europene privind cele mai bune practici ale poliției în soluționarea problemei retragerii plângerilor în cazurile de violență în familie poate servi drept un bun instrument în acest scop.⁹⁶
63. Modificările la Legea cu privire la Poliție, importante fiind datorită faptului că introduc emiterea ordinelor de restricție de urgență la locul faptei, sunt minime. Trebuie prevăzute modificări adiționale la Legea cu privire la Poliție, cum ar fi includerea unei declarații clare că asistența victimelor și abordarea centrată pe victimă constituie un principiu cheie care stă la baza întregii activități ai poliției;⁹⁷ specializarea forțelor poliției/unitățile specializate ale poliției de investigare pentru cazuri de violență în familie;⁹⁸ datoria de a colabora cu diferite entități de stat și non-statale;⁹⁹ colectarea datelor dezagregate (vezi comentariile adiționale în alineatele 36-37 *supra*); formare inițială și continuă referitor la drepturile umane și gender, inclusiv gestionarea

⁹³ Vezi de exemplu, alineatul 33 în cauza *I.P. împotriva Moldovei*, Hotărârea CEDO din 28 aprilie 2015 (Cererea nr.33708/12), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-154152#{"itemid":"r"001-154152"}"](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-154152#{).

⁹⁴ Vezi de exemplu, *op. cit.* nota de subsol 39, alineatul 133 (Opinia BIDDÓ din 2014 cu privire la prevenirea și combaterea violenței față de femei și violenței în familie în Muntenegru).

⁹⁵ *Op. cit.* nota de subsol 50, alineatele 19-20 (Remarci finale ale Comitetului CEDAW cu privire la Moldova, 2013).

⁹⁶ Vezi *op. cit.* nota de subsol 55 (Proiectul Manualului UE Proiectul manualului UE privind soluționarea problemei retragerii plângerilor în cazurile de violență în familie din 2012).

⁹⁷ Vezi alineatul 35 al Opiniei OSCE/BIDDÓ privind proiectul de lege al Ucrainei cu privire la poliție și activitățile polițienești (2014), disponibil pe http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5752/file/260_GEN_UKR_1Dec%202014_en.pdf. O astfel de abordare se axează pe oferirea asistenței victimelor în angajamentul lor cu sistemul justiției penale, mai degrabă decât responsabilizându-i pentru orice „reticență” de a colabora cu sistemul justiției penale (vezi *op. cit.* nota de subsol 16, pagina 34 (Plan de acțiuni UNODC privind VfF 2014)).

⁹⁸ Bunele practici au demonstrat că specializarea serviciilor poliției și sesiuni de instruire focusate tind să sporească raportarea, încrederea și angajamentul victimelor și, mai general, eficacitatea și eficiența sistemului justiției penale; vezi *op. cit.* nota de subsol 55, pagina 10 (Proiectul Manualului UE Proiectul manualului UE privind soluționarea problemei retragerii plângerilor în cazurile de violență în familie din 2012). Vezi și paginile 52-53 ale Manualul UNODC pentru răspunsuri eficiente ale poliției la violența față de femei (2009), disponibil pe https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_Effective_police_responses_to_violence_against_women_English.pdf.

⁹⁹ Cum ar fi procuratura, instanțele, penitenciarele, instituțiile medicale și sociale, ONG-urile, societatea civilă și liderii comunității locale și religioase (vezi *ibid.* pagina 91 (Manualul UNODC pentru răspunsuri eficiente ale poliției la violența față de femei (2009))).

cazurilor de violență în familie;¹⁰⁰ printre altele. Dată fiind jurisprudența recentă a CEDO care indică asupra lipsei investigațiilor eficiente a cazurilor de violență în familie în Moldova,¹⁰¹ trebuie incluse prevederi adecvate care specifică condițiile și modalitățile unui mecanism public independent de plângeri împotriva poliției, care, de exemplu, va soluționa cazurile când poliția nu intervine.¹⁰² Mai mult, după cum se menționează la nivel internațional, un pas important în câștigarea încrederii persoanelor fizice și a comunităților minoritare este de a urmări un echilibru mai mare dintre femei și bărbați și o diversitate în rândul forțelor de poliție la toate gradele și funcțiile.¹⁰³ Autorii Proiectului și părțile interesate **trebuie să analizeze dacă e potrivit de a opera modificări adiționale la Legea cu privire la poliție.**¹⁰⁴

64. Se menționează că amendamentele la Codul de procedură penală nu afectează prevederile care se referă la rolurile și responsabilitățile organelor de urmărire penală și la investigarea cazurilor de violență în familie, inclusiv rolul poliției în acest sens. În timpul rând, trebuie reiterat că, după cum recomandă organele pentru drepturile omului, **instrucțiunile existente cu privire la investigarea violului și altor forme de agresiune sexuală în Moldova trebuie modificate și apropiate de standardele internaționale a drepturilor omului.**¹⁰⁵ Într-al doilea rând, **regulile de procedură penală ar putea fi suplinite ca să includă expres ca datorie a organelor de urmărire penală investigarea tuturor alegațiilor de fapte penale de un anumit tip (urmează a fi determinat), inclusiv violența în familie.** Totodată, măsurile legislative sunt deseori ineficiente, dacă nu sunt însoțite de schimbări în standardele, valorile și conduita organelor de drept.¹⁰⁶ **La nivel internațional au fost elaborate diverse instrumente care să încurajeze răspunsurile consecvente ale poliției și procuraturii la incidentele de violență în familie; acestea pot servi drept referințe utile atunci când se modifică instrucțiunile pentru exercitarea funcțiilor de urmărire¹⁰⁷ și/sau de dezvoltare a altor proceduri operaționale standard pentru răspunsurile poliției în cazurile de violență în familie.**¹⁰⁸ În sfârșit, în afară

¹⁰⁰ Vezi pagina 132 a Publicației 2013 OSCE TNTD/SPMU cu privire la „Reforma poliției în cadrul reformei sistemului justiției penale”, iulie 2013, disponibilă pe <http://www.osce.org/secretariat/109917?download=true>; și *op. cit.* nota de subsol 4, alineatele 98 – 101 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

¹⁰¹ Vezi în special cauzele *Eremia împotriva Republicii Moldova*, Hotărârea CEDO din 28 mai 2013 (Cererea nr.3564/11), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-119968#{"itemid":"001-119968"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-119968#{) și *T.M. și C.M. împotriva Republicii Moldova*, hotărârea CEDO din 28 ianuarie 2014 (Cererea nr.26608/11), disponibilă pe [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-140240#{"itemid":"001-140240"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-140240#{).

¹⁰² Vezi de exemplu, Opinia Comisarului Consiliului Europei pentru Drepturile Omului referitor la Determinarea Independentă și Eficientă a Plângerilor împotriva Poliției, CommDH(2009)4, 12 martie 2009, disponibilă pe <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1417857>; și alineatele 56, 64-67, și 123-124 ale Opiniei OSCE/BIDDO privind proiectul de lege al Ucrainei cu privire la poliție și activitățile polițienești (2014), disponibilă pe http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5752/file/260_GEN_UKR_1Dec%202014_en.pdf.

¹⁰³ Vezi alineatul 127 al Ghidului OSCE privind poliția democratică, mai 2008 (numit în continuare „Ghidul 2008 al OSCE cu privire la activitatea polițienească democratică”) disponibil pe <http://www.osce.org/spmu/23804?download=true>.

¹⁰⁴ *ibid.* alineatul 130 (Ghidul 2008 al OSCE privind Activitatea polițienească democratică). Vezi și alineatele 21-22 ale Recomandării generale a Comitetului CEDAW nr. 25 cu privire la articolul 4, alineatul 1, Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, referitor la măsurile speciale temporare, disponibil pe [http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20\(English\).pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20(English).pdf).

¹⁰⁵ *Op. cit.* nota de subsol 50, alineatul 20 (d) (Recomandările finale 2013 ale Comitetului CEDAW privind Moldova); vezi și alineatul 87 (e) al Raportului Grupului de Lucru la subiectul discriminării față de femei în lege și în practică din misiunea sa în Republica Moldova (de la 20 la 31 mai 2012), 15 martie 2013, disponibil pe <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/Women/Pages/CountryVisits.aspx>.

¹⁰⁶ Vezi *op. cit.* nota de subsol 44, pagina 3 și alineatul 3 (Strategiile model și măsurile practice actualizate ale ONU din 2011 cu privire la Eliminarea Violentei față de Femei în domeniul Prevenirii Infracțiunilor și a Justiției penale). Vezi și pagina 3 a Manualului ONU cu privire la răspunsul eficient al poliției la violența față de femei din 2010, disponibil pe http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_Effective_police_responses_to_violence_against_women_English.pdf.

¹⁰⁷ Vezi Manualul UNODC cu privire la răspunsuri eficiente ale procuraturii la violența față de femei și fete (2014) http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Handbook_on_effective_prosecution_responses_to_violence_against_women_and_girls.pdf.

¹⁰⁸ *ibid.* pagina 44 (Manualul ONU cu privire la răspunsul eficient al poliției la violența față de femei din 2010). Vezi și Politica model pentru răspunsul poliției la apelurile de violență în familie din 2006, elaborat de Asociația Internațională a Șefilor Poliției, disponibil pe www.theiacp.org/portals/0/pdfs/DomesticViolencePolicy0606.doc. Vezi și *op. cit.* nota de subsol 44, alineatul 8 (Strategiile model și măsurile practice actualizate ale ONU din 2011 cu privire la Eliminarea Violentei față de Femei în domeniul Prevenirii Infracțiunilor și a Justiției penale).

de a oferi instruire inițială și continuă adecvate pentru a sensibiliza organele poliției și a procuraturii privind importanța investigării și urmăririi în justiție a cazurilor de violență în familie (vezi alineatele 39-40 *supra*), bunele practici în acest sens de asemenea recomandă introducerea politicilor pro-arest.¹⁰⁹

65. Mai general, dată fiind importanța de a asigura desfășurarea la timp și în regim de urgență a procedurilor judiciare, autorii ar putea analiza **introducerea în Codul de procedură penală sau alte legi, după necesitatea, proceduri ,rapide’ pentru cazurile de violență în familie.**¹¹⁰

5.3. Măsuri de procedură și protecția de la revictimizare

66. La soluționarea cazurilor de violență în familie, este deosebit de important de a asigura existența anumitor măsuri pentru evitarea „victimizării secundare”¹¹¹ a victimelor. **OSCE/BIDDO recomandă efectuarea unei analize cuprinzătoare a Codului de procedură penală pentru a asigura că sunt incluse măsuri potrivite de gender și sensibile la copii.**¹¹²
67. În special Articolul 277 al Codului de procedură penală prevede obligația organului de urmărire penală de a explica drepturile și obligațiile participanților la cauza penală. Cu toate acestea, o astfel de prevedere est relativ vagă și nu este clar care drepturi exact și la ce etapă a procedurii acestea vor fi comunicate victimelor. Datoria de a informa victimele infracțiunilor va fi pusă în funcțiune din momentul primului contact cu autoritatea competentă. Directiva UE 2012/19 care stabilește standardele minime privind drepturile, sprijinul și protecția victimelor infracțiunii¹¹³ prevede mai multe detalii referitor la gama drepturilor victimelor care trebuie prevăzute în

¹⁰⁹ *Op. cit.* nota de subsol 55, pagina 10 (Proiectul Manualului Uniunii Europene cu privire la cele mai Bune Practici ale Poliției în Soluționarea Problemei Retragerii Plângerilor în Cazurile de Violență în Familie). Vezi și *op. cit.* nota de subsol 106, pagina 44 (Manualul ONU cu privire la răspunsul eficient al poliției la violența față de femei din 2010). Vezi și *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.8.3. (Manualul UN Women privind Legislația cu privire la Violența față de Femei, 2012).

¹¹⁰ Vezi și *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.9.2. (Manualul UN Women privind Legislația cu privire la Violența față de Femei, 2012).

¹¹¹ Adică, atunci când victimele suferă adițional nu ca urmare directă a faptei penale, ci din cauza modului în care instituțiile și alte persoane le tratează. Victimizarea secundară poate fi cauzată, de exemplu, de expunerea repetată a victimei la agresor, interogări repetate despre aceleași fapte, folosirea limbajului nepotrivit, comentarii neintenționat insensibile făcute de acele persoane care intră în contact cu victimele, acoperire insensibilă în mass-media a cazurilor. Vezi și alineatele 3.3 și 12.2 a Anexei la Recomandarea CoE Rec(2006)8 și Capitolul 5 al Raportului din 2009 privind Remediile non-penale pentru Victimele infracțiunilor, elaborat de Grupul de specialiști pentru remedii pentru victimele infracțiunilor (CJ-S-VICT) numit de Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei, sub egida Comitetului European privind Cooperarea Juridică (CDCJ), disponibil pe http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/victims/victims%20final_en%20with%20cover.pdf (numit în continuare „Raportul din 2009 cu privire la remediile non-penale pentru victimele infracțiunilor”).

¹¹² Vezi *op. cit.* nota de subsol 44, alineatul 15 (Strategiile model și măsurile practice actualizate ale ONU din 2011 cu privire la Eliminarea Violenței față de Femei în domeniul Prevenirii Infracțiunilor și a Justiției penale). Vezi și, de exemplu, Secțiunea 4 a Opiniei OSCE/BIDDO privind proiectul Codului de procedură penală a Republicii Kârgâze (19 iunie 2015), disponibil pe <http://www.legislationline.org/countries/country/20>. aceasta trebuie să includă, printre altele, modalitățile de a evita contactul între agresor și victimă la toate etapele procedurilor penale, inclusiv investigațiile desfășurate în sediul poliției, cu excepția când contactele sunt necesare sau utile pentru desfășurarea corespunzătoare a procedurilor; prezența părților terțe cum ar fi psihologii sau alți specialiști, pe lângă avocatul apărării sau reprezentantul legal, pentru a sprijini victima; desfășurarea interviului/interogării de ofițerul de același sex, cu excepția când victima solicită altfel; folosirea echipamentelor video la toate interviurile cu copiii victime și martori; asigurarea luării în considerare a riscurilor de siguranță, inclusiv vulnerabilitatea victimelor, atunci când se iau decizii privitor la sentințele cu pedepse neprivative de libertate sau semi-privative, eliberarea pe cauțiune, liberare condiționată, eliberare condiționată sau probațiune, în special când sunt implicați agresori recidiviști sau periculoși; obligațiunea de a înștiința victimele atunci când persoana acuzată/condamnată este eliberată din arest sau a evadat; asigurarea faptului că riscurile care afectează siguranța victimei sunt luate în considerare atunci când se iau decizii privind eliberarea agresorilor; posibilitatea ca victimele și martorii să depună mărturie fără a fi văzuți de alți participanți la proces, de exemplu, prin transmisiune video; excluderea cazurilor de violență în familie din procedura de negociere a pedepsei/împăcării; diverse măsuri de confidențialitate și intimitate; și mai general, abordarea centrată pe victimă și datoria de a informa victimele despre drepturile lor la toate etapele ale procesului de justiție penală.

¹¹³ Directiva UE 2012/29/EU adoptată la 25 octombrie 2012, în special Articolul 4, disponibil pe <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0029&from=en>. Vezi și Documentul Director al DG Justiție referitor la transpunerea și implementarea Directivei 2012/19 (decembrie 2013) disponibil pe http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/victims/guidance_victims_rights_directive_en.pdf. Vezi și *op. cit.* nota de subsol 103, alineatele 52-54 (Ghidul OSCE din 2008 cu privire la activitatea polițienească democratică) care se referă la suportul oferit de poliție victimelor și martorilor infracțiunilor.

legislația națională și pot să ofere îndrumări utile pentru suplinirea Codului de procedură penală a Republicii Moldova și alte legi relevante.

5.4. Cauze civile, compensații și remedieri

68. Este binevenit faptul că alineatul 4 curent al Articolului 11 al Legii, care prevede posibilitatea de mediere a cazurilor de violență în familie, a fost abrogat. Aceasta se conformează standardelor internaționale, care recomandă interzicerea medierii în toate cazurile de violență față de femei.¹¹⁴ Noile alineate 4 și 4¹ ale Articolului 11 al Legii reprezintă, de asemenea, o schimbare pozitivă, deoarece prevăd expres că victimele violenței în familie pot să revendice compensații nu doar din partea agresorului, ci și din partea statului, în cazul în care s-au produs daune morale și materiale din neoferirea ajutorului și protecției adecvate; aceste prevederi, de asemenea, se conformează standardelor internaționale.¹¹⁵
69. În mod specific, noul alineat 4¹ al Articolului 11 pare să se refere la schema compensațiilor de stat pentru victimele infracțiunilor în baza „condițiilor prevăzute în legislație”. Nu este clar, totuși, dacă o astfel de schemă există deja. Dacă aceasta deja există, atunci se recomandă includerea explicită a referinței la legislația relevantă, pentru a spori certitudinea legală. În acest sens, **OSCE/BIDD0 dorește să se refere la recomandările anterioare în privința elaborării proiectelor de lege cu privire la compensarea victimelor infracțiunilor, în special pentru a asigura că cerințele de solicitare a compensației și criteriile pentru determinarea nivelului de compensații nu constituie impedimente potențiale pentru victimele violenței în familie în ceea ce privește obținerea compensației.**¹¹⁶

6. Comentarii finale

70. Recunoscând faptul că din punct de vedere a datelor statistice, majoritatea victimelor violenței în familie tind să fie femei, este important de a menționa că orice reformă legislativă privind prevenirea și combaterea violenței în familie trebuie să fie însoțită de inițiative mai generale pentru a sensibiliza la subiectul egalității de gen și sprijinii abilității femeilor în toate domeniile vieții, având drept scop reducerea vulnerabilitatea femeilor la violență. Măsuri speciale pentru promovarea egalității între femei și bărbați în sectorul de angajare în câmpul muncii și pe piața forței de muncă, în viața politică și publică și consolidarea independenței economice a femeilor ar putea la fel să contribuie la reducerea dependenței femeilor de agresori. Toate acestea sunt și mai importante, deoarece o astfel de dependență este deseori unul din motivele lipsei de dorință din partea victimelor de a raporta cazurile de violență în familie și de a înainta acuzații.¹¹⁷ În special, **autorii proiectului și părțile interesate trebuie să analizeze posibilitatea de a revizui alte legi care au relevanță deosebită pentru acest domeniu pentru a asigura că ei nu sunt discriminatorii și promovează egalitatea între femei și bărbați, în special legislația care se referă la căsătorie, relațiile de familie, moștenire, succesiune și divorț,¹¹⁸ precum și legile cu privire la protecția socială, alocațiile de șomaj și asigurare.**

¹¹⁴ Vezi de exemplu, *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.9.1 (Manualul UN Women privind legislația cu privire la violența față de femei din 2012); vezi și Articolul 48 al Convenției de la Istanbul, care interzice procesele alternative obligatorii de soluționare a disputelor în cazurile de violență în familie.

¹¹⁵ Vezi *op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 162 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

¹¹⁶ Vezi Opinia OSCE/BIDD0 cu privire la proiectul de lege privind compensarea despăgubirilor victimelor faptelor penale în Muntenegru, CRIM-MNG/253/2014, din 28 iulie 2014, versiunea în limba muntenegreană disponibilă pe <http://www.legislationline.org/documents/id/19167>.

¹¹⁷ *Op. cit.* nota de subsol 4, alineatul 118 (Raportul explicativ la Convenția de la Istanbul).

¹¹⁸ Astfel de legislație trebuie să prevadă, de exemplu, dreptul victimei/supraviețuitorului violenței în familie să rămână în locuința familiei după divorț, să includă prezumția legală împotriva acordării custodiei copilului agresorului și să includă principiul împărțirii în mod egal a proprietății comune a soților, luând în considerare suportul pe care un soț ar fi putut să-l

71. În final, recomandările la nivel internațional evidențiază necesitatea participării directe și semnificative a tuturor instituțiilor de justiție penală, societate civilă și alte părți interesate pe tot procesul de modificare a legislației privind prevenirea și combaterea violenței față de femei.¹¹⁹ Aceasta trebuie să includă participarea femeilor supraviețuitoare, femeilor și bărbaților din grupurile marginalizate, prestatorii de servicii, reprezentanții instituțiilor de drept și justiție, mass-media, sectorul sănătății, sectorul privat și partenerii de dezvoltare și organele autorităților, atât la nivelul decizional cât și transversal pe toate nivelurile.¹²⁰ Prin urmare, factorii politici și legiuitorii din Moldova trebuie să **asigure că toate părțile interesate susmenționate sunt, și vor fi în continuare, pe deplin consultate și informate și că ele pot să-și exprime opiniile pe parcursul întregului proces de modificare.** Discuțiile publice și dezbaterile deschise și incluzive vor spori înțelegerea părților interesate a diversilor factori implicați, vor spori încrederea și apartenențe la legislația adoptată, și, până la urmă, vor îmbunătăți implementarea.

acorde sub forma de îngrijire a gospodăriei și familiei (vezi de exemplu, *op. cit.* nota de subsol 18, Secțiunea 3.13. (Manualul UN Women privind legislația cu privire la violența față de femei din 2012)). Vezi și *op. cit.* nota de subsol 50, alineatele 39-40 (Comentariile finale ale Comitetului CEDAW cu privire la Moldova din 2013) care recomandă asigurarea deplinei implementări a prevederilor cu privire la moștenire și succesiune, care se conțin în Codul civil și de a elimina decalajul între lege și practică, conform alineatelor 51 până la 53 ale recomandării Comitetului general nr. 29 cu privire la consecințele economice ale căsătoriilor, relațiilor familiale și desfacerii acestora. Vezi și alineatele 43-44 ale Recomandării generale a Comitetului CEDAW cu referire la Articolul 16 din recomandarea CEDAW cu privire la consecințele economice ale căsătoriei, relațiilor familiale și desfacerii acestora (2013), disponibile pe

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/29&Lang=en.

¹¹⁹ Vezi *op. cit.* nota de subsol 16, pagina 44 (Planul de acțiuni UNODC cu privire la VfF din 2014).

¹²⁰ *Op. cit.* nota de subsol 38, Secțiunea 3.3.2 (Manualul UN Women privind legislația cu privire la violența față de femei din 2012). Vezi și *op. cit.* nota de subsol 16, pagina 44 (Planul de acțiuni UNODC cu privire la VfF din 2014).